

DE NEDERLANDSE BEVOLKING IN BEELD

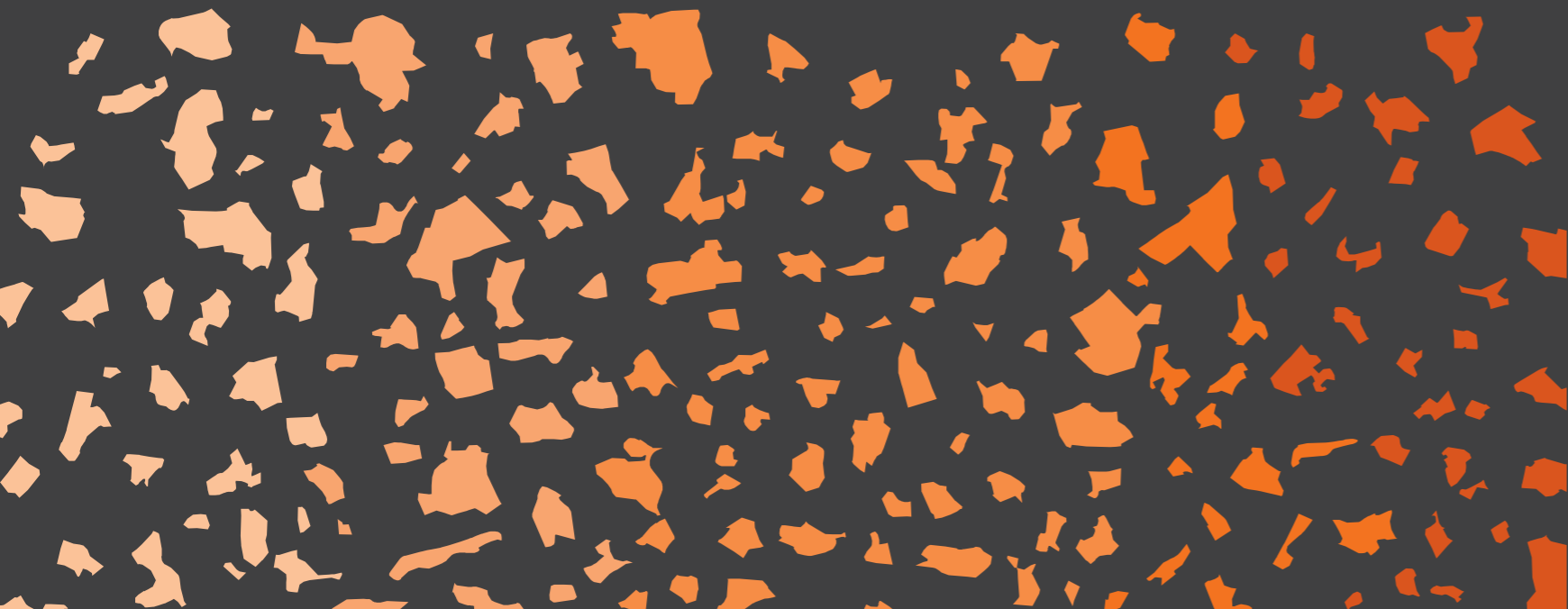
VERLEDEN HEDEN TOEKOMST

24 infographics op basis van de CBS/PBL-regionale bevolkings- en huishoudensprognose

11 BEVOLKINGSGROEI EN
BEVOLKINGSKRIMP

DE BEVOLKING
WORDT OUD **27**

49 DE POPULARITEIT
VAN DE STAD

DE NEDERLANDSE BEVOLKING IN BEELD

VERLEDEN HEDEN TOEKOMST

24 infographics op basis van de PBL/CBS-regionale
bevolkings- en huishoudensprognose

VOORWOORD

Met ongeveer 500 inwoners per vierkante kilometer is Nederland een van de dichtstbevolkte landen ter wereld. Samenleven op zo'n klein oppervlak kan alleen dankzij een goede ruimtelijke inrichting. Niet voor niets geniet de Nederlandse ruimtelijke ordening internationaal faam.

De inrichting van de ruimte is een uitdrukking van hoe wij samenleven. Wij bepalen hoe steden er uitzien, het platteland, woningen, parken en infrastructuur. Andersom heeft die omgeving grote invloed op ons welbevinden; is er een supermarkt in de buurt, een basisschool op loopafstand, een park om te recreëren, ...? Met andere woorden, vrij naar Winston Churchill: *First we shape our spaces; thereafter they shape us.*

Ruimtelijke vraagstukken en demografische ontwikkelingen zijn met elkaar verweven. Aan de wieg van de planning waarmee

Nederland zo beroemd is geworden, staan de demografische en economische expansie van na de Tweede Wereldoorlog. Bouwen en uitbreiden waren het devies. Aan die bijna ongebreidelde groei is begin deze eeuw een eind gekomen. In perifere regio's van Nederland krimpt de bevolking. Versterkt door de economische crisis leidt dit tot vraaguitval op de woning- en kantorenmarkt. Gevolg: dalende vastgoedprijzen, lange verkooptijden, een stilliggende bouwsector en leegstand. Tijdens de groeiperiode werd vastgoedontwikkeling in veel gemeenten een belangrijke drager van gebiedsontwikkeling. Nu doen de vaak te ruim ingenomen grondposities en minder gronduitgifte de kasstroom van veel gemeenten opdrogen. Met het verzwakken van de demografische en economische basis kunnen hoge ambities van het ruimtelijk beleid, zoals die in de

afgelopen decennia zijn opgebouwd, moeilijk worden gehaald.

De demografische prognose van het CBS en PBL laat zien dat krimp zich steeds meer uitbreidt over vooral het platteland van Nederland. De grote steden (van de Randstad) krijgen er de komende decennia juist nog een miljoen extra inwoners bij. De opgave waar Nederland voor staat, kan per regio dus sterk verschillen.

Het PBL bekijkt ruimtelijke vraagstukken in het licht van historische en toekomstige demografische ontwikkelingen. Op basis daarvan kan een ruimtelijke agenda worden opgesteld die recht doet aan de regionale verschillen in demografische ontwikkeling van Nederland. Anders gezegd: op basis daarvan kan het ruimtelijk beleid Nederland gaan vormgeven voor de 18 miljoen inwoners van 2040.

INLEIDING

Demografische en ruimtelijke ontwikkelingen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Kennis van de toekomstige bevolking in haar ruimtelijke verscheidenheid is voor de overheid dan ook noodzakelijk om passend beleid te maken. Waar groeit de bevolking sterk en moet er extra gebouwd worden; waar krimpt ze en dreigt leegstand van woningen? Waar komen er veel bejaarden bij en is extra zorg nodig; waar neemt het aantal scholieren af en hebben scholen te weinig leerlingen om open te blijven? De geschiedenis van na de Tweede Wereldoorlog laat de verwevenheid van demografische en ruimtelijke processen zien in een notendop. De babyboomgeneratie bracht een hausse teweeg in de woningbouw en aanleg van

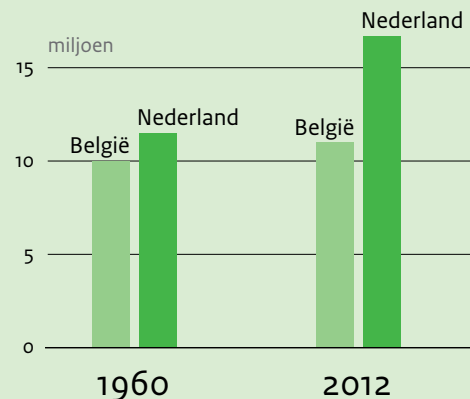
infrastructuur. De bevolkingsgroei leidde tot ruimtegebrek in de steden. Veel mensen verhuisden naar nieuwe locaties net buiten de stad, geholpen door het beleid van ‘gebundelde deconcentratie’. De ‘groeikernen’ groeiden explosief. De laatste twee decennia keerde het tij; de stad is inmiddels weer populairder, mede door het beleid van de ‘compacte stad’ en de Vinex-wijken. In de meer perifere delen van Nederland gaat het juist de andere kant op; steeds meer gemeenten krijgen te maken met bevolkingskrimp. Hoe ziet de toekomstige bevolkingsontwikkeling er uit? Lijkt de toekomst op het verleden? Hoewel demografische trends veelal al lang geleden zijn ingezet, worden de effecten ervan pas in de toekomst zichtbaar. Zo zal het

aantal ouderen dat zorg behoeft vrijwel overal in de komende decennia sterk toenemen. En dat terwijl het aantal volwassenen dat de handen uit de mouwen kan steken in veel regio’s gaat krimpen. In sommige regio’s daalt het aantal basisschoolleerlingen zo sterk dat er waarschijnlijk steeds minder scholen kunnen open blijven. In dit boek wordt de toekomst verkend aan de hand van de *PBL/CBS-regionale bevolkings- en huishoudensprognose*, die een plausibel toekomstbeeld probeert te schetsen van de demografische ontwikkelingen op de korte en lange termijn. In 24 infographics wordt de regionale diversiteit van bevolkingsontwikkelingen in Nederland verbeeld.

NEDERLANDSE BEVOLKING TRENDS EN KEERPUNTEN

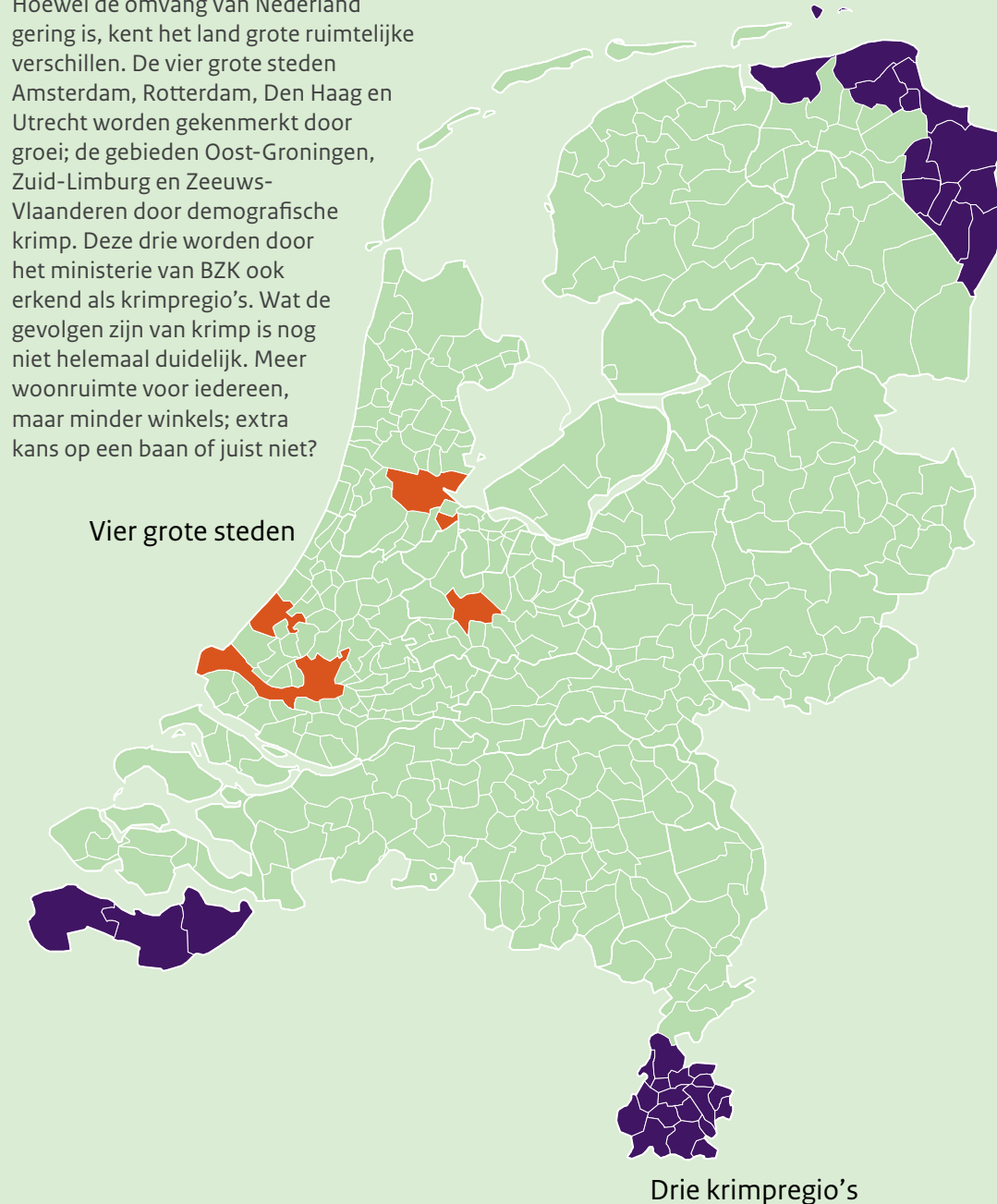
Nederland groeiland

De bevolking van Nederland neemt al decennialang sterk toe. In 1960 had Nederland 11,5 miljoen inwoners, in 2012 zijn er ruim 5 miljoen meer: 16,7 miljoen inwoners. Buurland België maakte een veel minder sterke bevolkingsgroei door: van 10 miljoen inwoners in 1960 naar 11 miljoen in 2012. Hoewel het tempo van de Nederlandse bevolkingsgroei in de toekomst wel afneemt, is de groei er nog niet uit. In 2040 zijn er naar verwachting 17,8 miljoen Nederlanders; nog zo'n één miljoen meer dan nu.

Groei en krimp

Hoewel de omvang van Nederland gering is, kent het land grote ruimtelijke verschillen. De vier grote steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht worden gekenmerkt door groei; de gebieden Oost-Groningen, Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen door demografische krimp. Deze drie worden door het ministerie van BZK ook erkend als krimpregio's. Wat de gevolgen zijn van krimp is nog niet helemaal duidelijk. Meer woonruimte voor iedereen, maar minder winkels; extra kans op een baan of juist niet?

Vier grote steden

Drie krimpregio's

Meer huishoudens

Het aantal huishoudens is net als de bevolking in de afgelopen dertig jaar flink toegenomen. Vooral het aantal alleenstaanden (oftewel de

eenpersoonshuishoudens) is sterk gegroeid. In 2012 telt Nederland 7,5 miljoen huishoudens; in de toekomst blijft het aantal huishoudens nog flink groeien, naar

8,5 miljoen in 2040. Dit betekent bijvoorbeeld dat er extra woonruimte moet komen voor ruim een miljoen huishoudens.

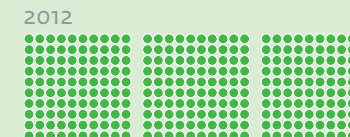
Verleden

4,90 miljoen

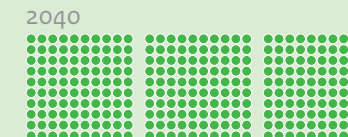
• = 10.000 huishoudens

Heden

7,51 miljoen

Toekomst

8,53 miljoen

Groei-kernen groeien uit tot randgemeenten

De relatie tussen de grote steden in de Randstad en hun groei-kernen verandert. In de jaren tachtig verhuisden jonge ouders graag naar de groene en ruim opgezette groei-kernen op enige afstand van de grote stad. Door aanhoudende bevolkingsgroei en nieuwbouw

is er inmiddels nauwelijks meer open ruimte tussen stad en groei-kern, en ontstaat er langzamerhand een aaneengesloten bebouwd gebied. De randgemeenten zijn al vrijwel opgeslokt door de stad; dichtbijgelegen groei-kernen groeien in de toekomst ook aan de stad vast. Tegelijkertijd liggen verder weggelegen

groei-kernen nog wel meer in het groen, maar ze trekken minder nieuwe bewoners aan. De grote stad wint weer aan populariteit als bruisende en creatieve plek en ouders met jonge kinderen blijven weer vaker in de stad wonen. Wat betekent dat voor de toekomst van de steden en groei-kernen?

Verleden

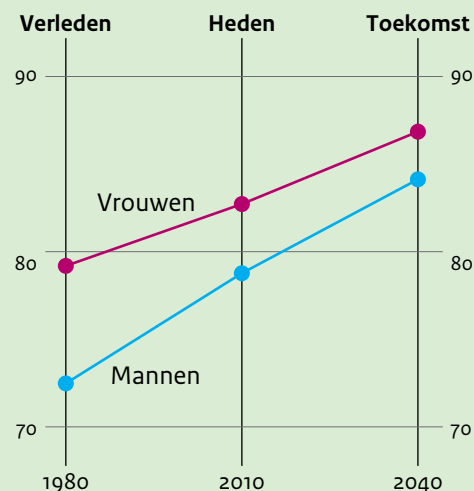
Heden

Toekomst

Levensverwachting

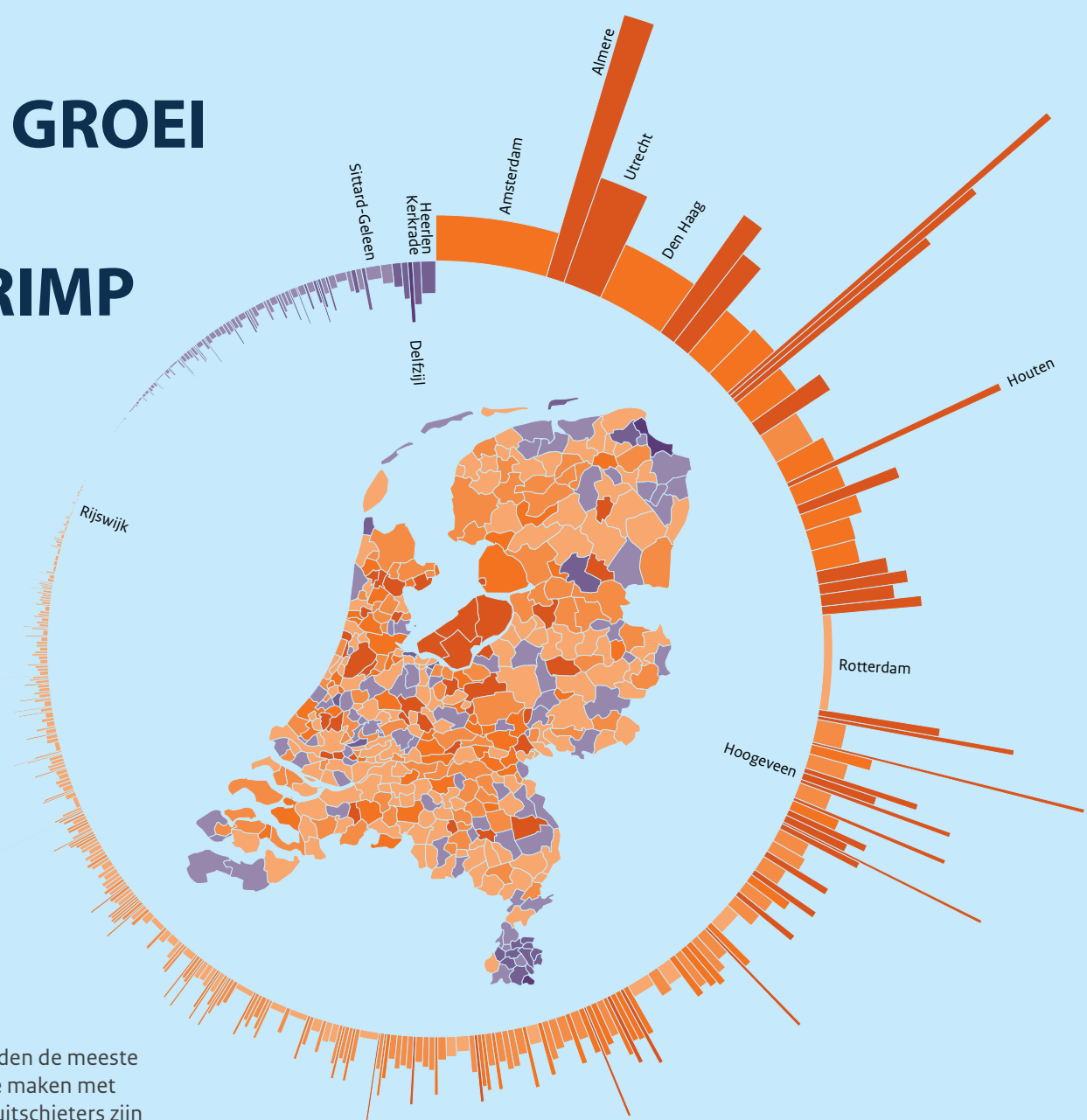
Nederlanders worden steeds ouder

Zowel mannen als vrouwen worden steeds ouder. Voor mannen was in 1980 de levensverwachting bij geboorte 72,5 jaar en voor vrouwen 79,2 jaar. Langzaam maar zeker wordt dit verschil tussen mannen en vrouwen kleiner. In 2040 is naar verwachting de levensverwachting bij geboorte verder opgelopen naar 84,1 jaar voor mannen en 86,9 jaar voor vrouwen. Overal in Nederland stijgt de levensverwachting, hoewel er duidelijke regionale verschillen blijven bestaan. Mede hierdoor zal de vergrijzing in de ene regio sterker zijn dan in de andere.

BEVOLKINGSGROEI EN BEVOLKINGSKRIMP

MINDER GROEI EN MEER KRIMP

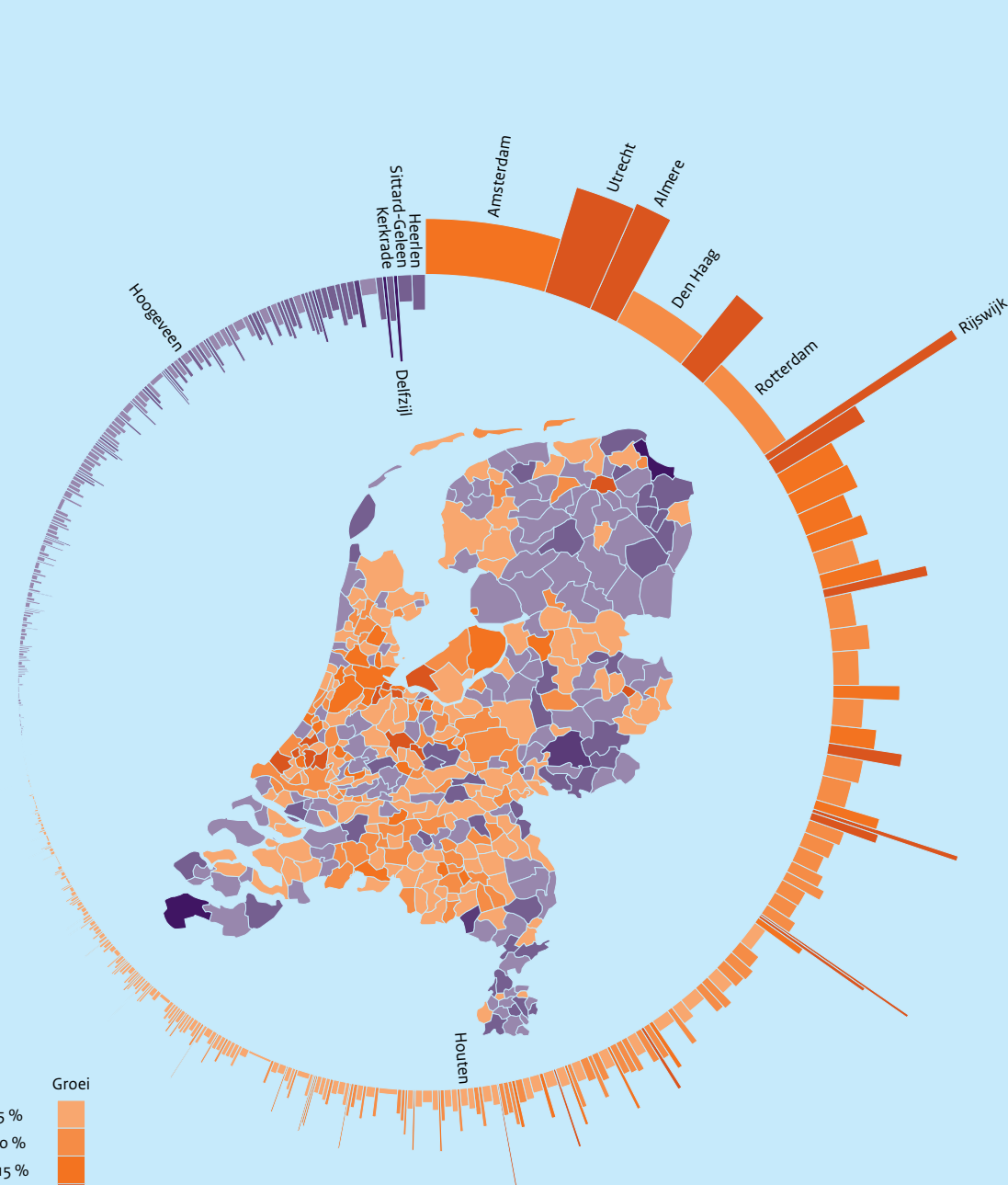
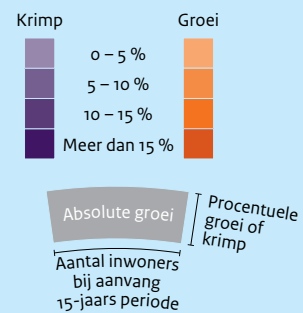
Afgelopen 15 jaar
1997 – 2012

In de afgelopen 15 jaar hadden de meeste Nederlandse gemeenten te maken met bevolkingsgroei. De grote uitschieters zijn vrijwel allemaal groeikernen, waaronder Almere en Houten. Ook de grote steden, zoals Amsterdam, Utrecht en Den Haag, kenden een forse bevolkingstoename. De groei in Rotterdam, de tweede grootste gemeente, bleef daar ver bij achter.

In ongeveer één op de tien gemeenten is het inwonertal sinds 1997 met meer dan 2,5 procent gekrompen. De gemeenten met de sterkste krimp liggen diep in het zuiden en hoog in het noorden.

In de toekomst gaat krimp in meer gemeenten een grote rol spelen. In de komende 15 jaar neemt het aantal inwoners in één op de vier gemeenten noemenswaardig af (met meer dan 2,5 procent). Wederom

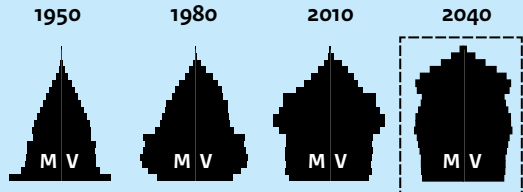
2012 – 2027
Komende 15 jaar

zijn dit de gemeenten in het diepe zuiden en uiterste noorden, maar ook andere gemeenten krijgen te maken met krimp; niet alleen in de grensstreek maar ook meer in het binnenland en in het Groene Hart.

De grote steden verstevigen hun positie; Amsterdam blijft de grootste gemeente, en Rotterdam de op een na grootste. De sterkste groei is te zien in Utrecht en Almere. Ook enkele kleinere gemeenten groeien flink, zoals Rijswijk.

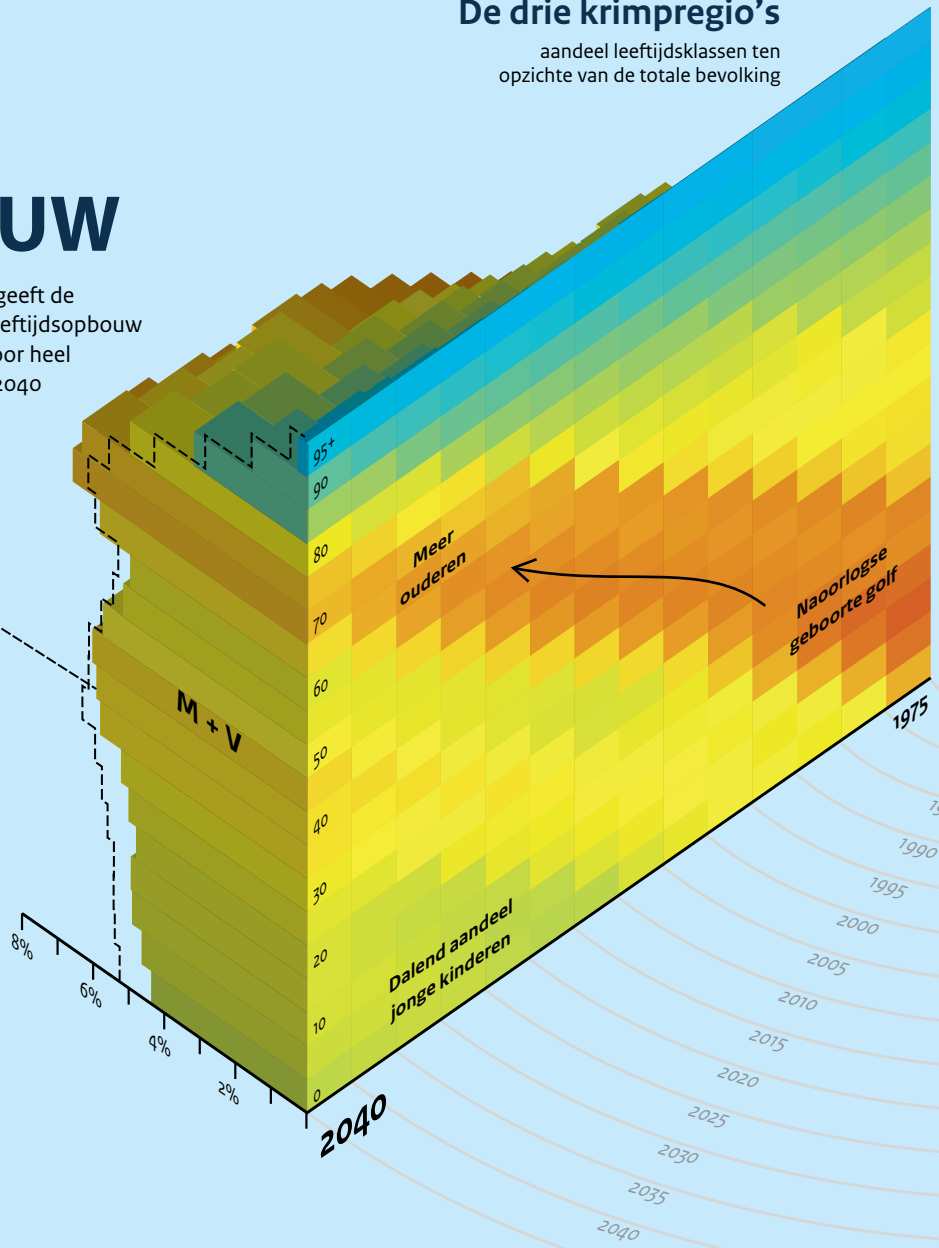
GROTE VERSCHILLEN IN LEEFTIJDOPBOUW

De stippellijn geeft de gemiddelde leeftijdsopbouw (M+V) weer voor heel Nederland in 2040

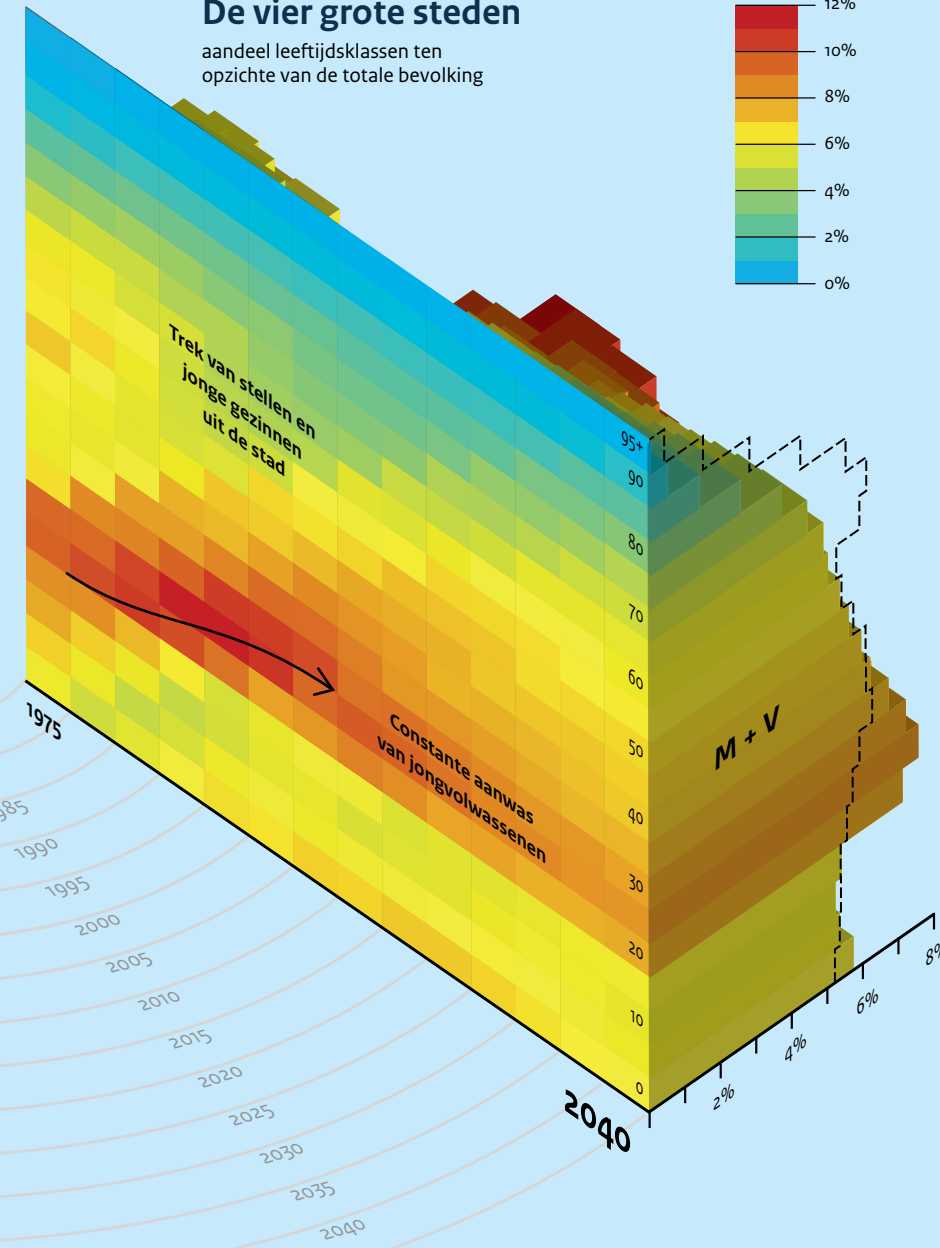

De leeftijdsopbouw van een land of gemeente wordt traditiegetrouw weergegeven in een zogenoemde bevolkingspiramide. Na de Tweede Wereldoorlog had de leeftijdsopbouw van de bevolking van Nederland de vorm van een piramide: een brede basis aan de onderkant (veroorzaakt door de geboortegolf), een middenstuk dat naar boven toe eerst geleidelijk, maar vervolgens sterk smaller wordt (door het snel oplopen van sterfte boven de 65 jaar). Tegenwoordig is deze karakteristieke vorm vrijwel verdwenen. De basis is smaller doordat er minder kinderen worden geboren. Het middenstuk is relatief breed, door de komst van veel volwassen buitenlandse migranten. Ten slotte is de bovenkant veel breder geworden door het ouder worden van de geboortegolfgeneratie, in combinatie met een voortdurend stijgende levens-

De drie krimpregio's
aandeel leeftijdsklassen ten opzichte van de totale bevolking

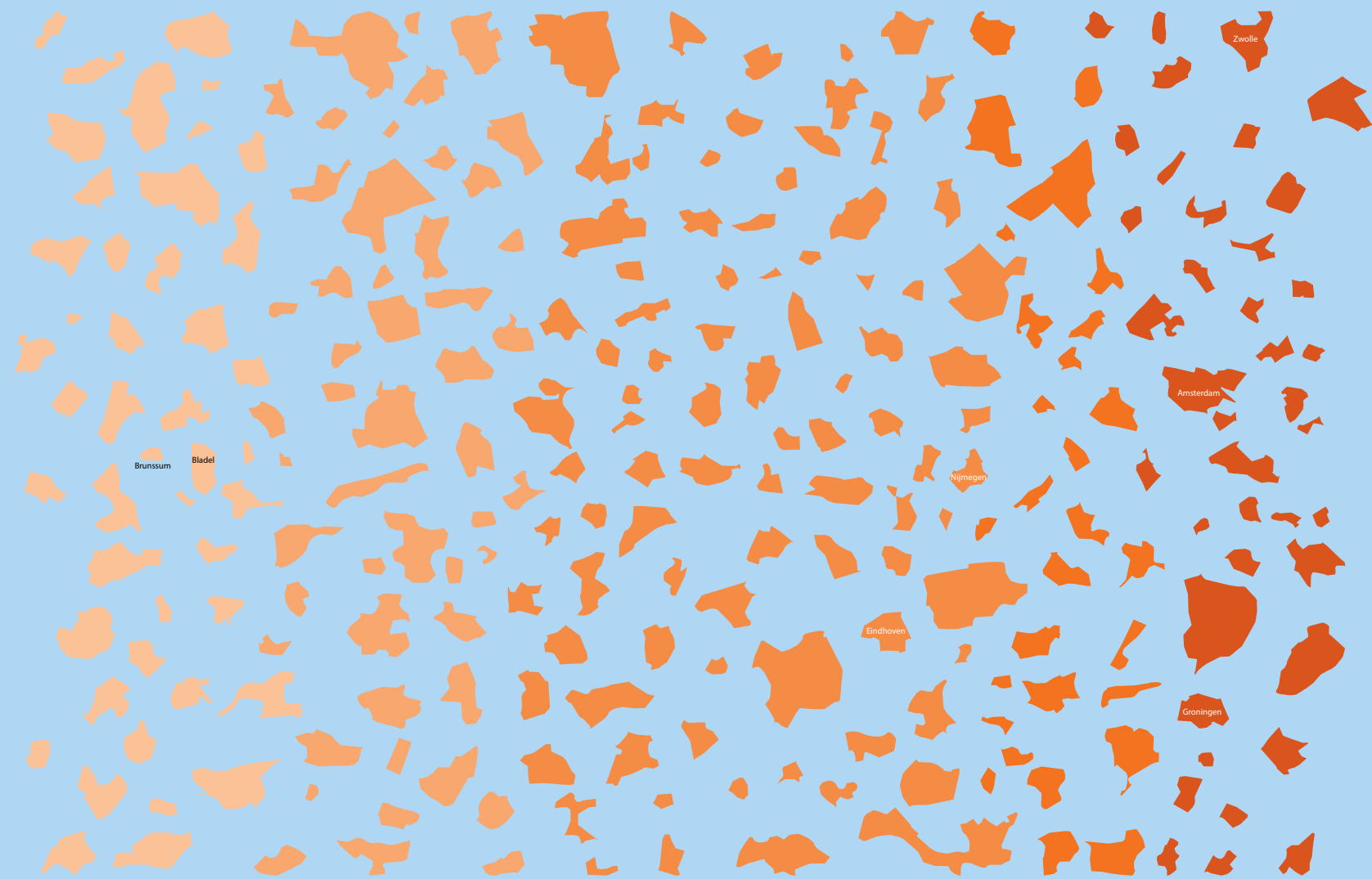
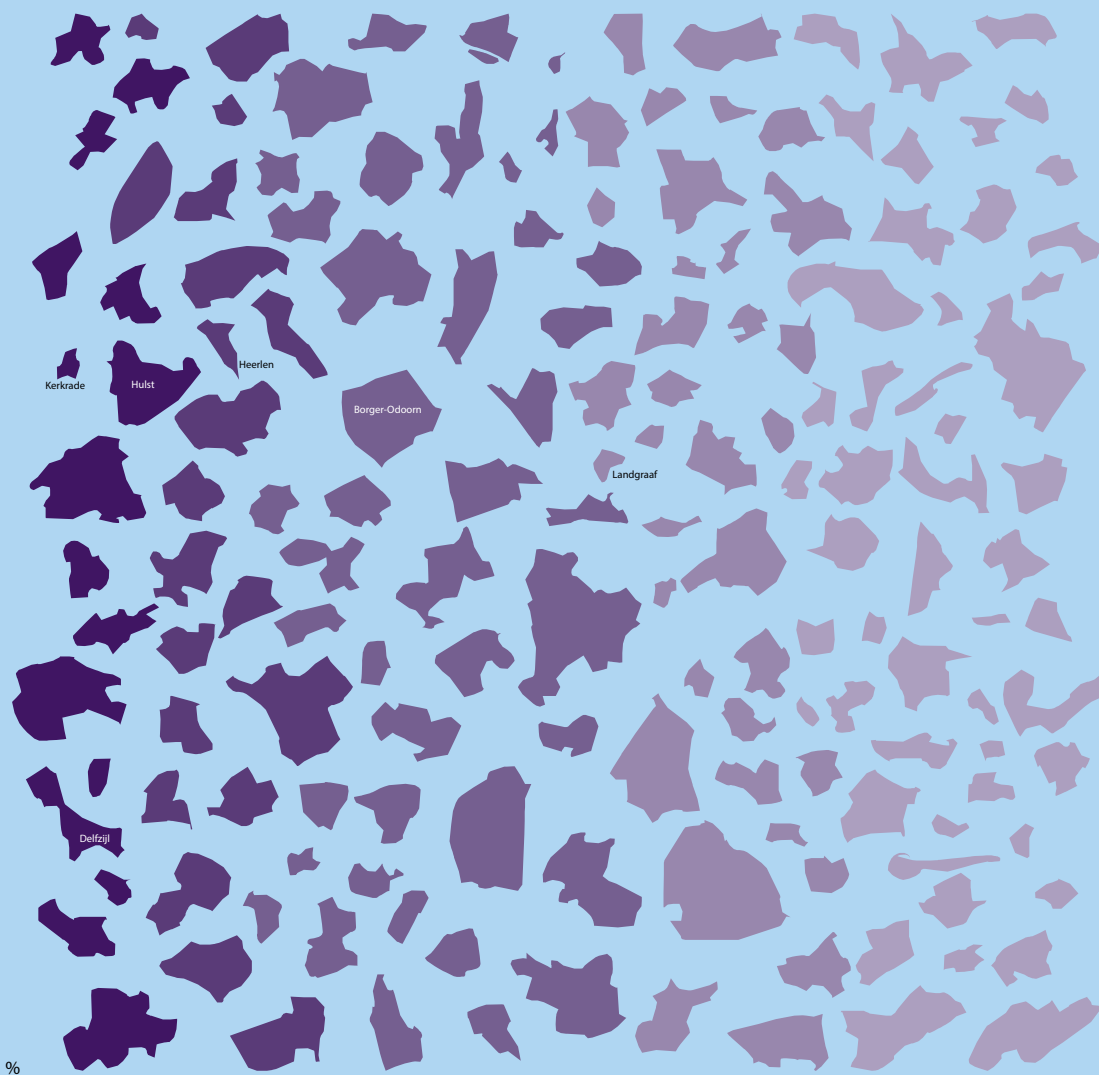
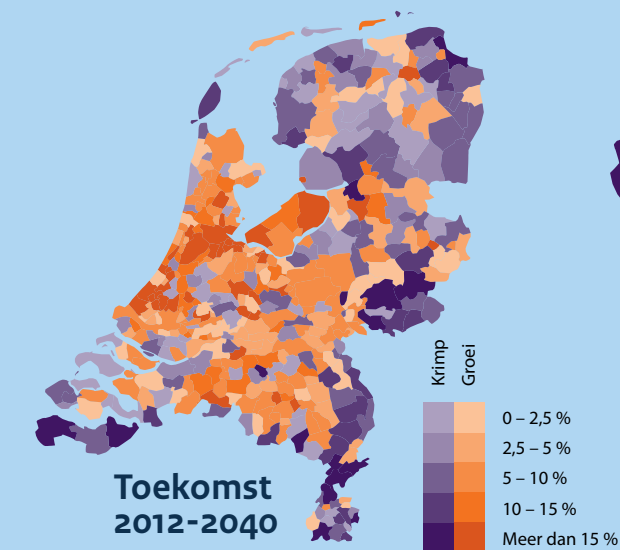
De vier grote steden
aandeel leeftijdsklassen ten opzichte van de totale bevolking

verwachting. In de toekomst wordt door de vergrijzing de bovenkant van de piramide nog breder; de piramidevorm maakt langzaam maar zeker plaats voor een pilaar. Niet alleen tussen periodes, ook binnen Nederland zijn er grote verschillen in de bevolkingsopbouw. Er zijn vooral frappante verschillen zichtbaar als de leeftijdsopbouw van de vier grote steden wordt vergeleken met die van de krimpregio's Oost-Groningen, Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen. De grote steden hebben een veel 'dikkere buik', door de relatief grote groep bewoners tussen de 20 en 40 jaar. Dit komt deels door de jongeren die hier op jonge leeftijd zijn gekomen voor het volgen van een opleiding en een eerste baan, en de laatste jaren steeds vaker in de stad blijven wonen. Voor een ander deel komt dit door de komst van buitenlandse migranten. Vroeger waren dit vooral niet-westerse migranten (uit Suriname, de Nederlandse Antillen, Turkije en Marokko), en tegenwoordig zijn het vaak westerse migranten uit Oost-Europa. Boven de 40 jaar wordt de leeftijdsopbouw van de grote steden gekenmerkt door een geleidelijk afslanking. De bevolkingsopbouw is duidelijk anders in de drie krimpregio's. Hoog in de leeftijdsopbouw is een steeds sterkere concentratie te zien. Dit komt doordat de babyboomers die hier wonen geleidelijk aan op leeftijd raken, waardoor de top van de leeftijdsopbouw in de toekomst steeds breder wordt. Door de verschillen in bevolkings-samenstelling is er in de krimpgedebieden een ander beleid nodig dan in de grote steden. De ouder wordende bevolking leidt in de krimpregio's tot een andere vraag naar producten en voorzieningen dan die van de stedelijke bevolking met een vrij constant aandeel jongvolwassenen.

KRIMP NAAST GROEI

Decennialang hadden veruit de meeste gemeenten te maken met een bevolkingsgroei. Er werden meer kinderen geboren dan er sterfgevallen waren; de zogenoemde natuurlijke aanwas was positief. Ook het saldo buitenlandse migratie was positief; er waren meer immigranten dan emigranten. In een enkele gemeente was sprake van bevolkingskrimp. Jongeren trokken weg van het platteland en gingen naar de grote steden voor een baan of opleiding. In veel plattelandsgemeenten kwamen er echter

ook jonge gezinnen voor de jongeren in de plaats, gezien het ruime en groene wonen. In de toekomst zullen vooral de steden fors blijven groeien. Voorop lopen hierin de grote steden in de Randstad, daarbuiten (universiteits)steden als Groningen of Nijmegen, Eindhoven en Zwolle. In het kielzog hiervan zullen ook veel randgemeenten stevig blijven groeien. Door de natuurlijke aanwas blijft de bevolking ook in het merendeel van de andere gemeenten nog toenemen.

Bevolkingsgroei was lange tijd vanzelfsprekend, maar die tijd is voorbij. Steeds meer gemeenten moeten rekening gaan houden met een krimp van hun bevolking, vooral diverse plattelandsgemeenten en gebieden aan de rand van Nederland, zoals Delfzijl of Hulst. Door de vergrijzing wordt in grote delen van Nederland de natuurlijke groei steeds kleiner en wordt die uiteindelijk zelfs negatief. De jongeren blijven het platteland verlaten voor de grote stad, maar dit 'verlies' wordt niet

meer gecompenseerd door de komst van jonge gezinnen. Veel gemeenten moeten wennen aan dit andere toekomstperspectief, en proberen er op te anticiperen. In sommige komen er al gunstige ontwikkelingen uit voort. Zo is in Borger-Odoorn met het verdwijnen van voorzieningen het traditionele 'naoerschap' nieuw leven ingeblazen. Bewoners zijn van mening dat ondanks de krimp de leefbaarheid juist is toegenomen. In Hoogeveen in de gemeente Bladel voorkomt de

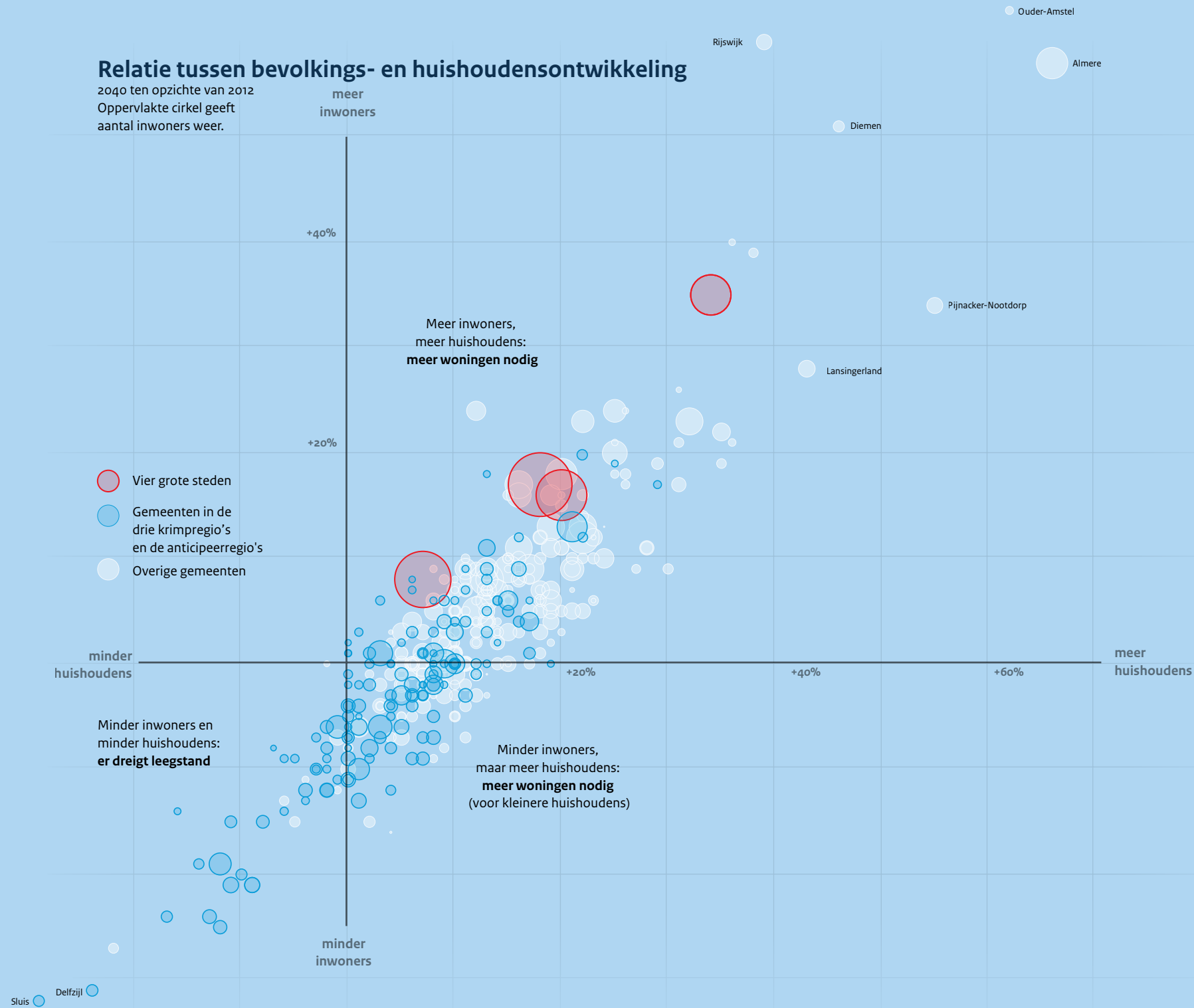
bevolking met een zelf opgerichte zorgcoöperatie dat zorgbehoevende inwoners de gemeente moeten verlaten. En in Parkstad Limburg worden in de gemeenten Brunssum, Heerlen, Kerkrade en Landgraaf de mogelijkheden verkend om met het samenvoegen van woningen achter de gevel de mijnarbeiderswoningen als cultureel erfgoed te behouden en tegelijkertijd de kwaliteit van wonen een impuls te geven. Dit draagt bij aan de aantrekkelijkheid van deze gemeenten.

Voor gemeenten is het ook belangrijk dat er een paradox schuilt in de krimpboodschap. In veel gemeenten gaat de bevolking weliswaar krimpen, maar kan het aantal huishoudens nog wel toenemen. Het aantal woningen moet dan bijvoorbeeld op peil blijven. Overigens is voor veel voorzieningen niet zozeer het aantal inwoners maar het aantal huishoudens bepalend; in dit opzicht lijkt de schade voor schilders, bouwmarkten e.d. nog mee te vallen.

PAS OP VOOR LEEGSTAND

Relatie tussen bevolkings- en huishoudensontwikkeling

2040 ten opzichte van 2012
Oppervlakte cirkel geeft
aantal inwoners weer.

De komende decennia neemt in veel gemeenten zowel de bevolking als het aantal huishoudens toe; hier zijn extra woningen nodig. Ook zijn er veel gemeenten waar zowel de bevolking als het aantal huishoudens juist afneemt; hier zijn minder woningen nodig en is afbraak van woningen nodig om leegstand te voorkomen. Ten slotte is er nog een groep gemeenten waar de bevolking krimpt, maar het aantal huishoudens nog wel toeneemt; hier moeten er ook woningen bijkomen, die vooral geschikt zijn voor kleinere huishoudens.

In de vier grote steden, diverse randgemeenten en ook andere steden in de Randstad groeit niet alleen de bevolking maar ook het aantal huishoudens in de toekomst nog sterk. Jonge mensen die een eigen woning zoeken, doen dit vooral in Randstad. Daar zijn immers de meeste opleidingsmogelijkheden en banen. Het vinden van een woning is daar niet eenvoudig. Een groot deel van de bestaande huizenvoorraad wordt bewoond door mensen die de komende jaren de pensioengerechtigde leeftijd bereiken; de babyboomgeneratie. Oudere mensen zijn over het algemeen honkvast en blijven wonen waar zij hun gezinnen hebben grootgebracht, bijvoorbeeld in de stadsuitbreidingswijken uit de jaren zeventig en tachtig of in de groeikernen. Hier komen dus weinig woningen vrij voor jonge stellen en gezinnen. Nieuwbouw kan een oplossing bieden, maar juist in de steden van de Randstad is nieuwbouw kostbaar. In de steden moeten mogelijk alle

zeilen worden bijgezet om een woning voor iedereen te garanderen. De gemeenten waar zowel de bevolking als het aantal huishoudens in de toekomst afneemt, liggen vooral aan de rand van Nederland en op het platteland. Hier dreigt dan leegstand van woningen. Deze ontwikkeling is nu al zichtbaar in grote delen van Groningen, waar woningen leeg komen te staan en onverkoopbaar zijn. Om de woningmarkt niet verder te frustreren, kunnen deze 'rotte appels' worden gesloopt. Door de onderkant van de woningvoorraad te saneren, blijven de beste woningen over; dit komt de kwaliteit van de woningvoorraad ten goede. Bevolkingskrimp betekent echter lang niet altijd dat er ook minder huishoudens in een gemeente zijn. Vooral in de kleinere gemeenten in de Randstad en daarbuiten wordt in de toekomst weliswaar een (stabiele of) krimpende bevolking verwacht, maar hier zijn toch extra woningen nodig voor extra huishoudens. Het aantal huishoudens neemt er bijvoorbeeld toe door jongeren die zelfstandig gaan wonen en door paren die gaan scheiden. De hoeveelheid vrijkomende huizen is beperkt doordat veel ouderen blijven wonen waar ze wonen. Over enkele decennia komen deze woningen wel beschikbaar; de babyboomers gaan langzamerhand de woningmarkt verlaten. Het lijkt dan ook verstandig om bij nieuwbouw andersoortige woningen te gaan bouwen: minder voor gezinnen en meer voor stellen en alleenstaanden.

DE SCHOLEN ZIJN NIET MEER BEGONNEN

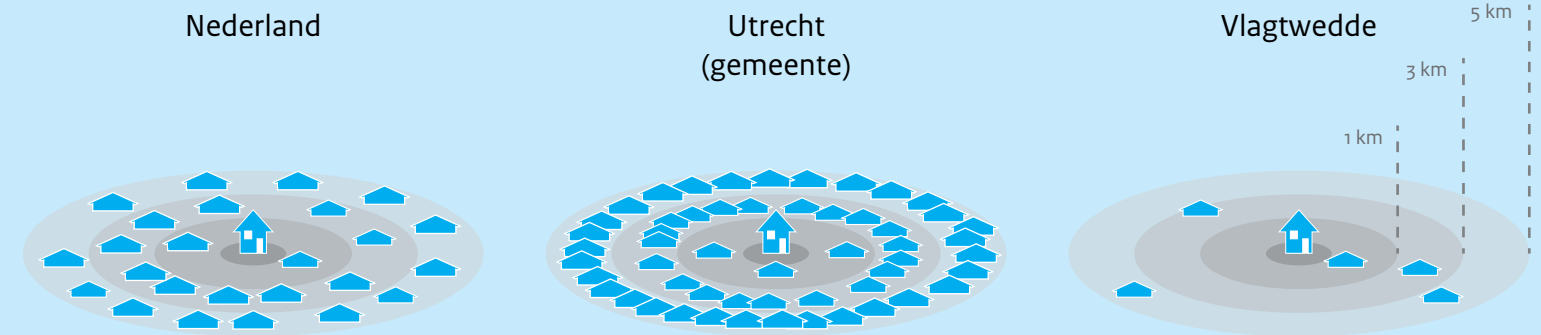
Het aantal basisschoolleerlingen neemt af. In de afgelopen tien jaar daalde vooral op het platteland en in regio's aan de rand van Nederland het aantal kinderen tussen 4 en 12 jaar. Steeds meer dorpsscholen overwegen daarom te fuseren, of hebben daartoe al besloten.

In de toekomst speelt dat niet meer alleen in perifere regio's als Oost-Groningen, maar bijvoorbeeld ook in plattelandsgemeenten in het Groene Hart van de Randstad. Tot 2025 krijgen namelijk verreweg de meeste

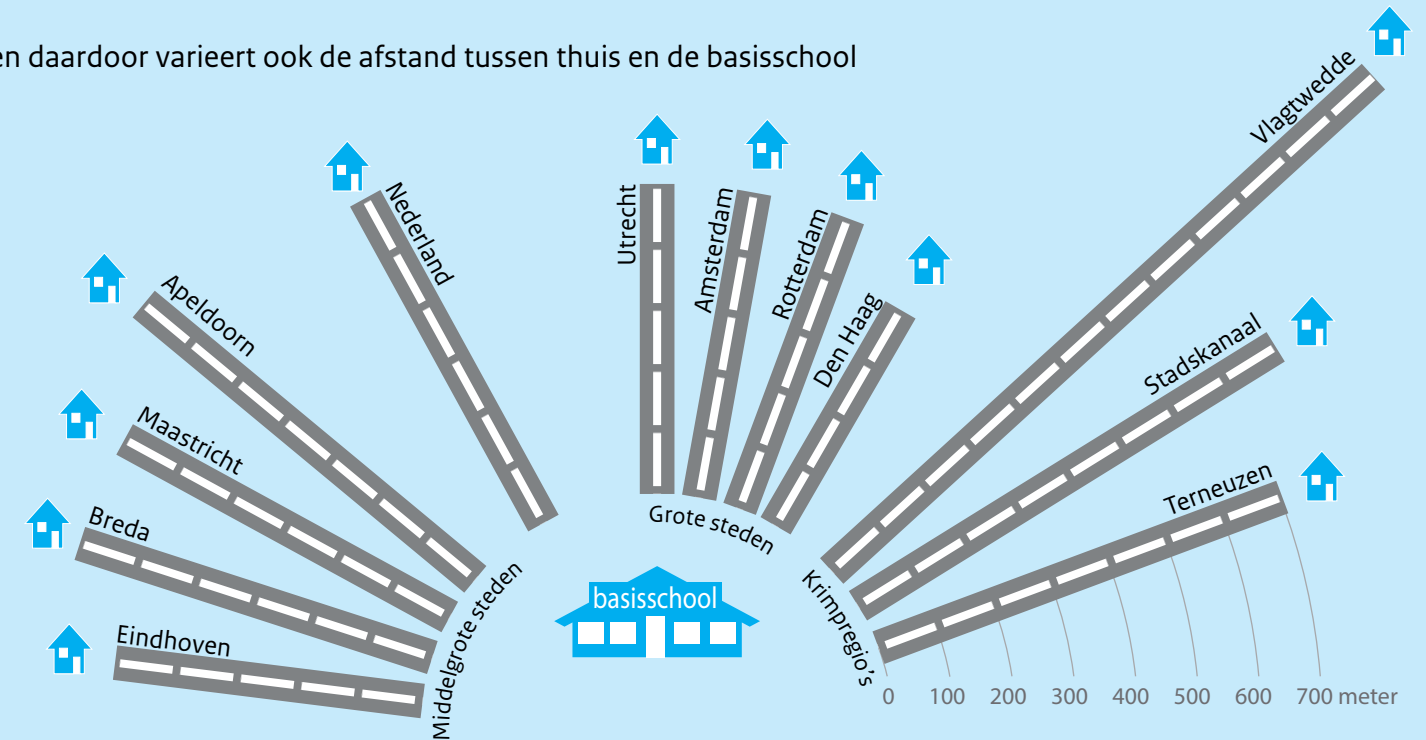
gemeenten te maken met een (aanzienlijke) daling van het aantal basisschoolleerlingen, vooral de kleinere gemeenten. Voor ruim honderd gemeenten – waaronder Utrechtse Heuvelrug en Twenterand – is die daling zelfs meer dan een kwart. In een klein aantal gemeenten neemt het aantal kinderen toe met ruim 10 procent. Het gaat hier vooral om de grote(re) steden door heel Nederland en de randgemeenten daar omheen, zoals Amsterdam en Amstelveen.

Kan een kind straks nog wel in het eigen dorp of de eigen wijk naar school? In gemeenten als Terneuzen (Zeeuws-Vlaanderen), Vlagtwedde en Stadskanaal (Groningen) zijn nu op korte afstand al weinig basisscholen. Met de verwachte fusies zijn er in de toekomst nog minder scholen in de buurt. Bovendien wordt daardoor de afstand naar de school groter. In een gemeente als Utrecht zijn er juist veel basisscholen en is de afstand vrij klein.

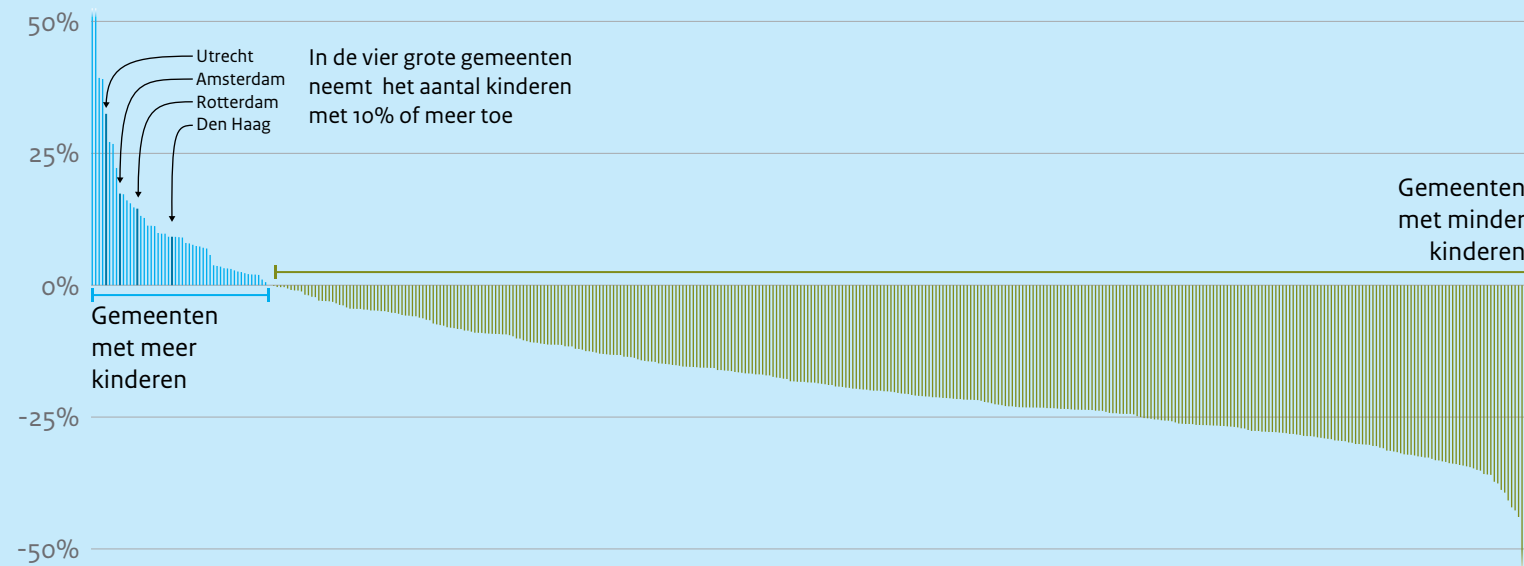
Het aantal basisscholen in de buurt van een woning varieert per gemeente ...

... en daardoor varieert ook de afstand tussen thuis en de basisschool

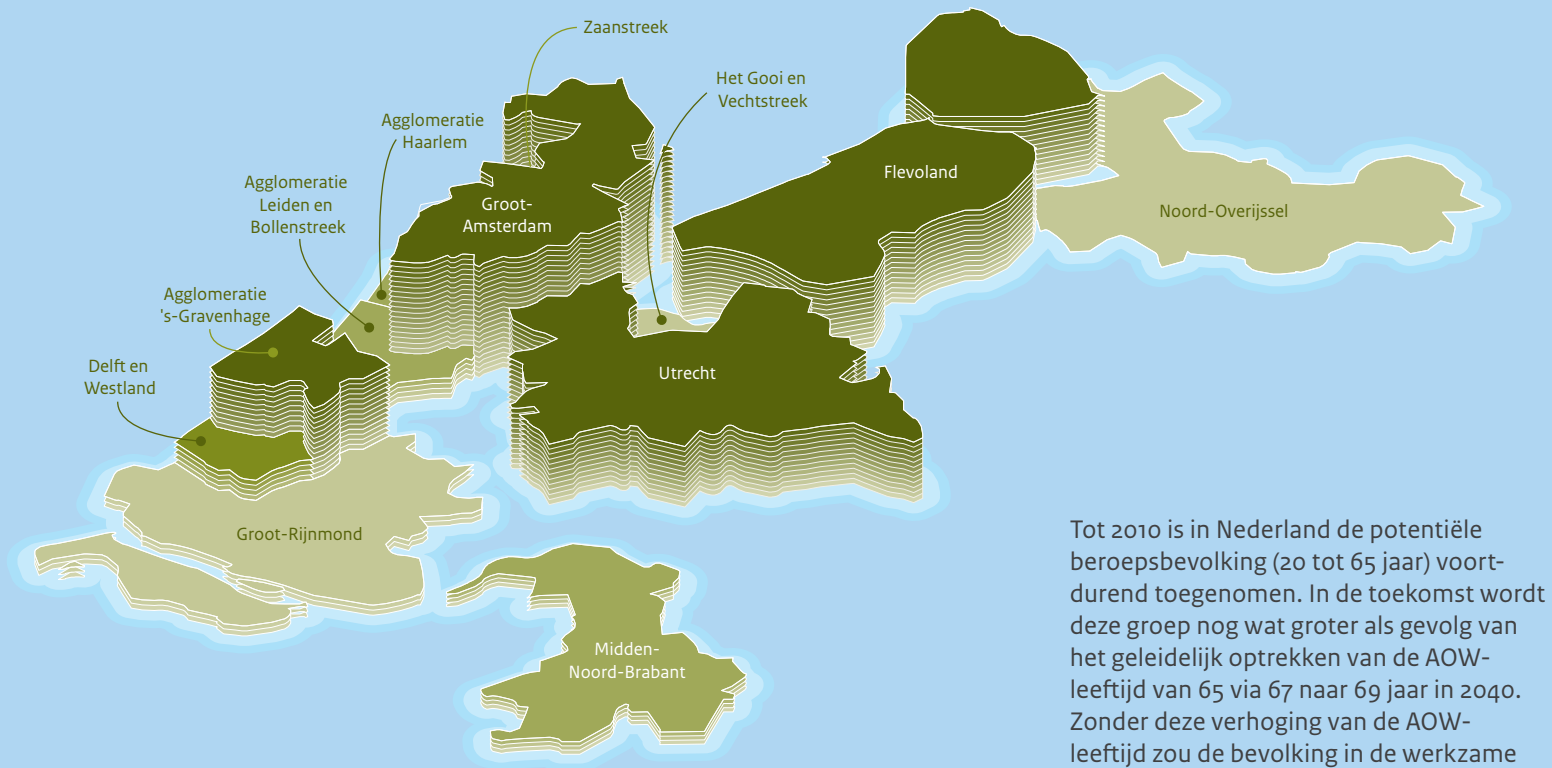

Tussen 2012 en 2025 daalt in 80 procent van de gemeenten het aantal kinderen van 4 tot 12 jaar

WAAR BLIJFT DE ARBEIDS- KRACHT

COROP-regio's waar tot 2040 de potentiële beroepsbevolking nog groeit

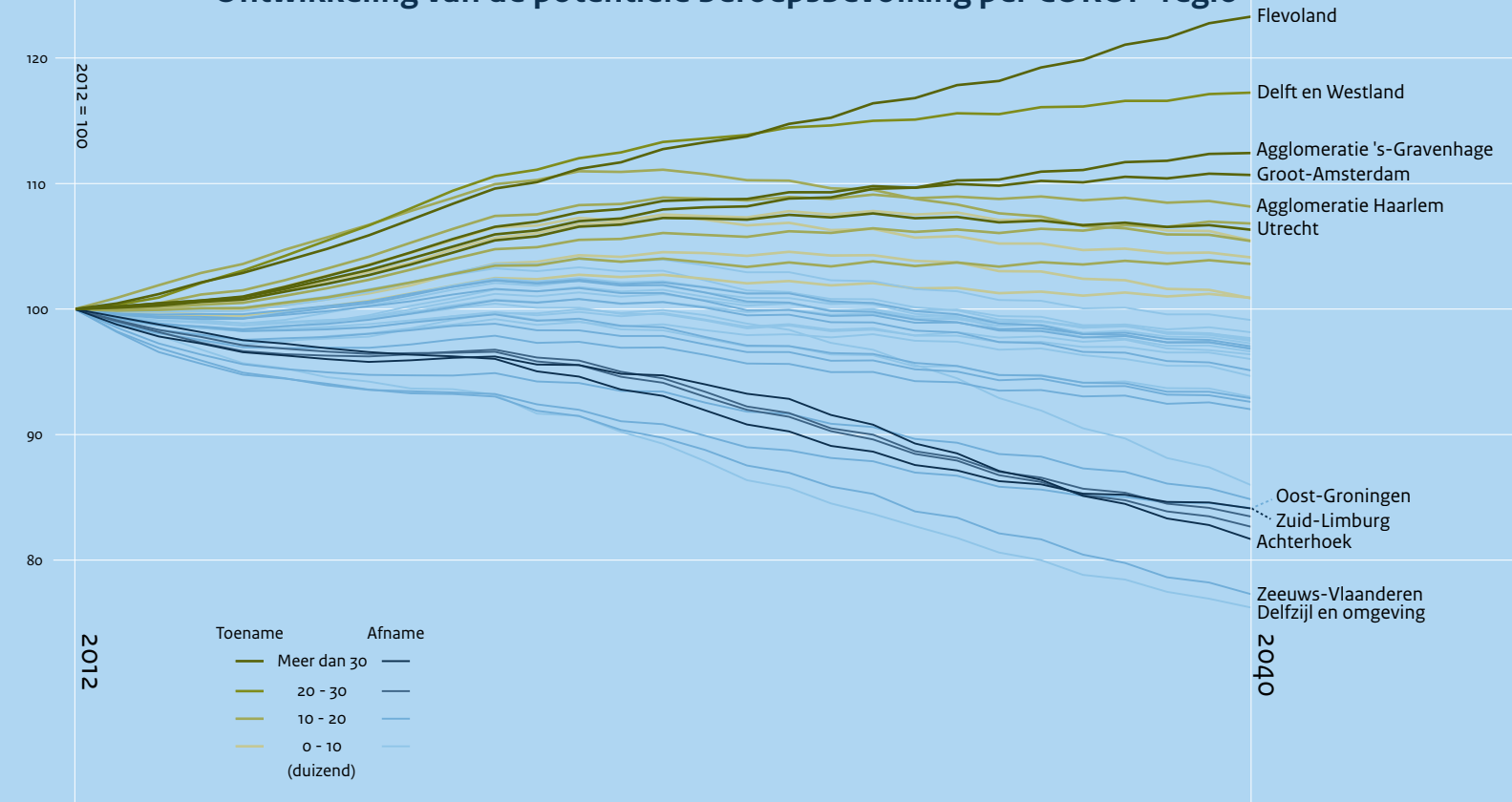

Toename van de potentieel werkende bevolking (duizend)

- Meer dan 30
- 20 - 30
- 10 - 20
- 0 - 10

Tot 2010 is in Nederland de potentiële beroepsbevolking (20 tot 65 jaar) voortdurend toegenomen. In de toekomst wordt deze groep nog wat groter als gevolg van het geleidelijk optrekken van de AOW-leeftijd van 65 via 67 naar 69 jaar in 2040. Zonder deze verhoging van de AOW-leeftijd zou de bevolking in de werkzame leeftijd in de komende decennia gestaag afnemen door het op leeftijd raken van de babyboomgeneratie. De ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking verschilt per regio. In sommige regio's groeit de werkzame bevolking en in andere neemt die af.

Ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking per COROP-regio

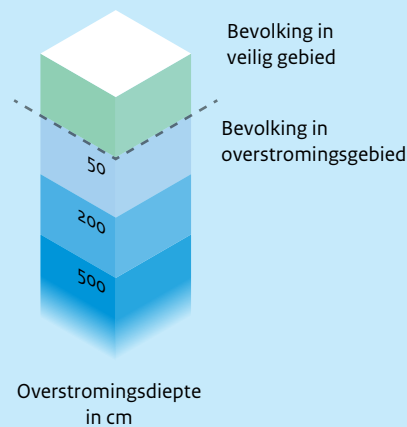

In de toekomst concentreert de groei zich steeds meer in de Randstad. Hierbij loopt de provincie Flevoland voorop: door de massale komst van jonge stellen zijn er de afgelopen decennia veel kinderen geboren die inmiddels de werkzame leeftijd bereiken. Dit geldt bij uitstek voor Almere. Ook de grote steden in de Randstad mogen zich in een stevige groei verheugen. Deze steden zijn populair onder jongeren uit heel Nederland en daarnaast bij buitenlandse migranten, die de laatste jaren vooral uit Oost-Europa hier naartoe komen. De permanente aanwezigheid van voldoende werknemers is dan weer een belangrijke

vestigingskwaliteit voor allerlei bedrijven en organisaties. In andere regio's neemt de potentiële beroepsbevolking af. De krimp van de potentieel werkzame bevolking is sterker dan de krimp van de bevolking als geheel. Een oorzaak is dat juist het meest actieve en fysiek sterke bevolkingsdeel, namelijk de kansrijke jongeren, wegtrekt uit de krimpregio's. Daardoor is binnen de beroepsbevolking sprake van een verder oplopende veroudering. Krimp van de werkzame bevolking slaat dus het sterkst toe waar de vergrijzing al ver gevorderd is en ontgroening de bevolking op de

werkzame leeftijden al heeft 'uitgehouden'. Dit is bij uitstek het geval in de bekende krimpregio's, zoals Delfzijl en omgeving, Oost-Groningen, Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg. Deze combinatie van vergrijzing en daling van de potentiële beroepsbevolking leidt tot een grotere vraag naar zorg, terwijl de bevolking die deze zorg moet leveren juist afneemt. De krimp van de bevolking in de werkzame leeftijden heeft ook andere gevolgen. In grote delen van Nederland kunnen bedrijfs-terreinen en kantoren gaan kampen met leegstand. Die leegstand wordt nog eens versterkt door trends als het nieuwe werken.

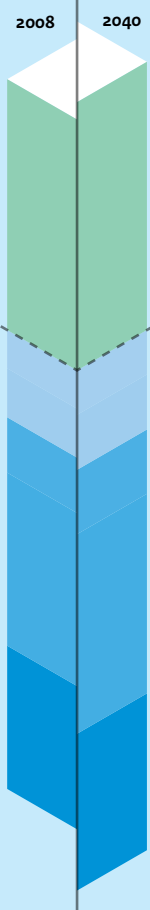
VEILIG WONEN MET WATER

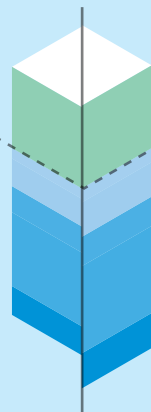
Bevolking in veilig gebied

Bevolking in overstromingsgebied

Zuid-Holland

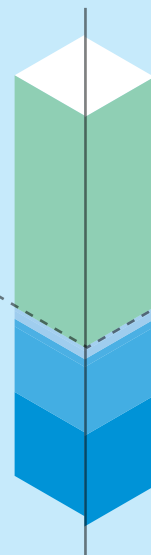

Utrecht

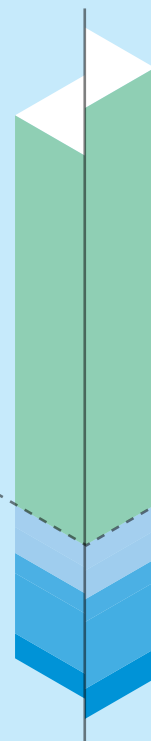
In Zuid-Holland en Utrecht woont het grootste deel van de bevolking in risicogebied. Ook nieuwe woningen worden hoofdzakelijk in risicogebieden gebouwd.

Gelderland

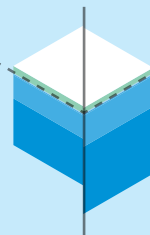
Het is algemeen bekend. Een groot deel van Nederland ligt beneden de zeespiegel. Op dit moment woont zelfs de meerderheid van de bevolking in het kwetsbare westen van het land. Naar verwachting neemt deze bevolkingsconcentratie nog toe, doordat ook in de toekomst hier de meeste opleidingsmogelijkheden en banen zijn. De Randstad trekt immigranten, jongeren en gezinnen aan, waarvan waarschijnlijk ook de kin-

Noord-Holland

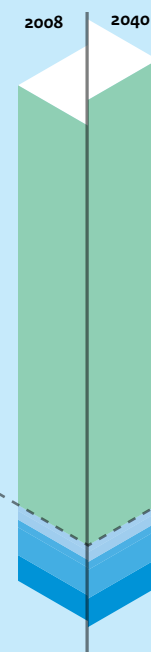

Flevoland

Bevolking en bevolkingsgroei bijna uitsluitend in risicogebied

Noord-Brabant

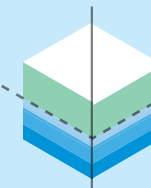

deren hier zullen blijven wonen. De Randstedelijke bevolking (de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland) groeit hierdoor van 7,9 miljoen in 2012 naar 8,9 miljoen in 2040. Ook (internationale) bedrijven kiezen voor de Randstad als metropool met een aantrekkelijk Groen Hart waar de relatienetwerken en (hoogopgeleide) arbeidskrachten ruimschoots voorhanden zijn. Verder constateert de Rijksoverheid dat elke geïnvesteerde euro, bijvoorbeeld in infrastructuur, hier simpelweg het meeste rendement oplevert. Dit dichtbevolkte en hoogproductieve landsdeel wordt beschermd door

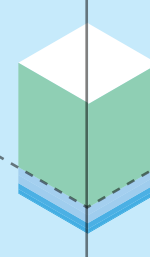
Overijssel

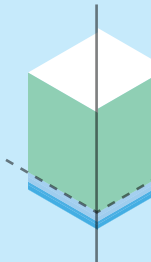
Zeeland

Friesland

Groningen

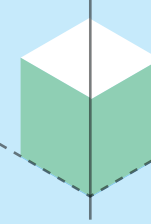

Limburg

Bevolking krimpt hoofdzakelijk aan de droge landzijde van de oevers van de Maas

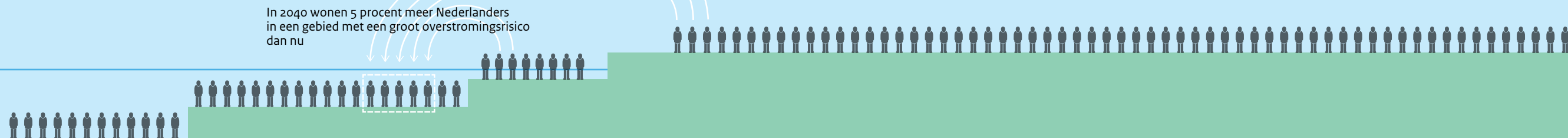
Drenthe

kilometers dijken, duinen en waterkeringen en is de best beschermde delta van de wereld. De kans op natte voeten is daardoor klein, maar de gevolgen van een overstroming zijn groot. Met de Randstad als groeiend zwaartepunt van bevolkingsconcentratie en internationale concurrentiepositie, worden de gevolgen van een overstroming steeds groter. Ondanks de hoge mate van bescherming bestaat in het westen van het land altijd de kans dat het een keer onderloopt. Veel Nederlanders wonen in een gebied dat op één of andere wijze kan overstroom. Nederland leeft al sinds oudsher met het water en er zijn in de loop der tijd dan

ook diverse overstromingsscenario's uitgewerkt. De Ergst Denkbare Overstroming (EDO) is een scenario dat laat zien hoe groot de omvang van een overstromingsramp kan zijn. Hierbij loopt ruim één op de drie Nederlanders de kans dat zijn woning in het water komt te staan; in de Randstad lopen 4,2 miljoen mensen deze kans. Gezien de bevolkingsgroei tot 2040, zullen er dan nog eens 800.000 extra inwoners mee worden geconfronteerd, waarvan ruim 700.000 in de Randstad. Opvallend is dat in Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland de bevolkingsgroei grotendeels terecht komt in gebieden die de kans lopen onder water te komen staan.

Nederland in 2040:

**DE BEVOLKING
WORDT OUD**

MEER OUDEREN, MINDER JONGEREN

De bevolkingssamenstelling van Nederland verandert. In het verleden waren er relatief veel jongeren en was er voor de mensen op werkzame leeftijden sprake van een zogeheten 'groene druk'. In de toekomst zijn er relatief veel ouderen, en wordt de 'grijze druk' veel groter dan nu.

De jongeren van onder de 20 en ouderen van boven de AOW-leeftijd hebben meestal geen betaald werk; zij worden onderhouden door de leeftijdsgroep daartussenin, oftewel de potentiële beroepsbevolking. Hoe groter de groep jongeren en ouderen, hoe groter de druk op de werkende bevolking. Die draagt in financieel en praktisch opzicht zorg voor de voorzieningen die de niet-werk-

kenden nodig hebben. Bij jongeren beneden de 20 jaar gaat het om voorzieningen als scholen, kinderkleding-, speelgoedwinkels of disco's. Bij AOW'ers gaat het om voorzieningen als hulp in de huishouding, dokters en verpleegsters, trapliften, elektrische fietsen en kappers aan huis. Door de veranderende bevolkingssamenstelling verandert ook het draagvlak voor dit soort voorzieningen.

De groene en grijze druk zijn niet gelijkmatig over Nederland verdeeld. In de krimpregio's Oost-Groningen, Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen is de groene druk uit het verleden omgeslagen in een grijze druk, die in de toekomst sterk oploopt. Nog sterker dan in Nederland als geheel. In de vier grote steden was de grijze druk in het verleden groter dan nu. Tegenwoordig

trekt de grote stad veel jongeren aan, op zoek naar werk of een opleiding. Net als in de rest van Nederland loopt de grijze druk in de toekomst op. Maar de effecten van de vergrijzing zijn hier minder verstrekkend dan in de rest van Nederland. In de vier grote steden blijft de potentiële beroepsbevolking namelijk op peil. Bovendien bieden innovaties, zoals internetboodschappenservice, hier eerder een oplossing voor ouderen die slecht ter been zijn. In de dichtbevolkte stad renderen dergelijke voorzieningen eerder dan op het platteland. Op termijn kan dit tot gevolg hebben dat de verschillen tussen de grote steden en krimpregio's toenemen, als het gaat om de werkgelegenheid en het voorzieningenniveau.

De omvang van het aantal jongeren en ouderen ten opzichte van de potentiële beroepsbevolking wordt 'demografische druk' genoemd. Hoe hoger de demografische druk, hoe minder mensen in de werkzame leeftijd er zijn om in de behoeften van jongeren en ouderen te voorzien. De demografische druk kan worden onderverdeeld in twee typen: 'groene druk' (hoeveelheid kinderen onder de 20 jaar gerelateerd aan de potentiële beroepsbevolking) en de 'grijze druk' (de hoeveelheid AOW'ers ten opzichte van de potentiële beroepsbevolking).

Bevolkingsopbouw
(1 pictogram = 1% van bevolking)

 Jongeren tot 20 jaar

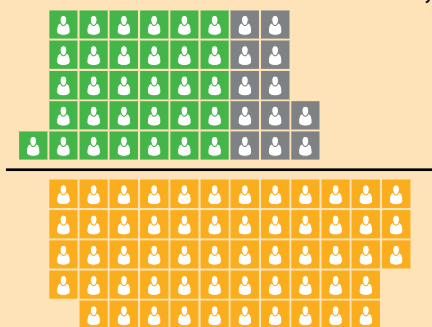
 Volwassenen van 20 jaar tot AOW-leeftijd

 Ouderen vanaf AOW-leeftijd

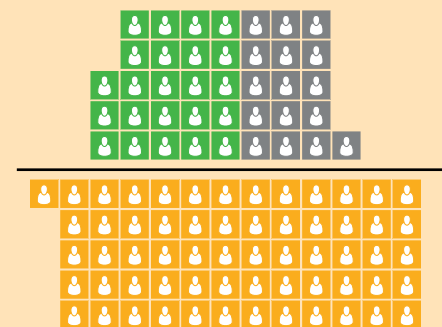
Verleden
1980

Nederland

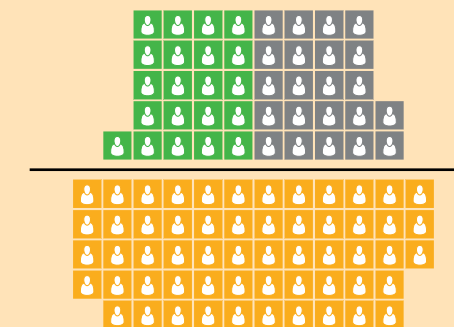
Steeds meer ouderen en steeds minder jongeren

Heden
2012

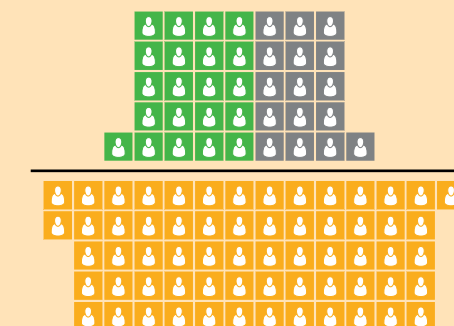
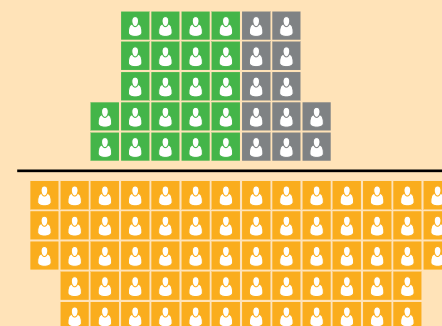
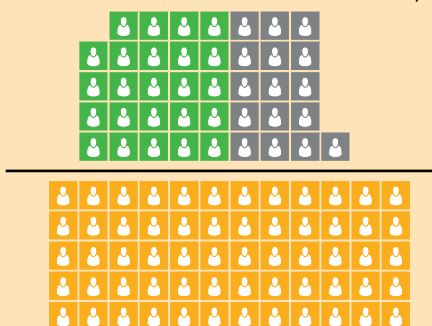

Toekomst
2040

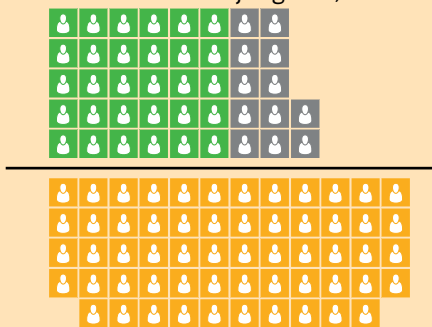
Vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht)

Nu minder ouderen dan in het verleden; in de toekomst weer meer ouderen

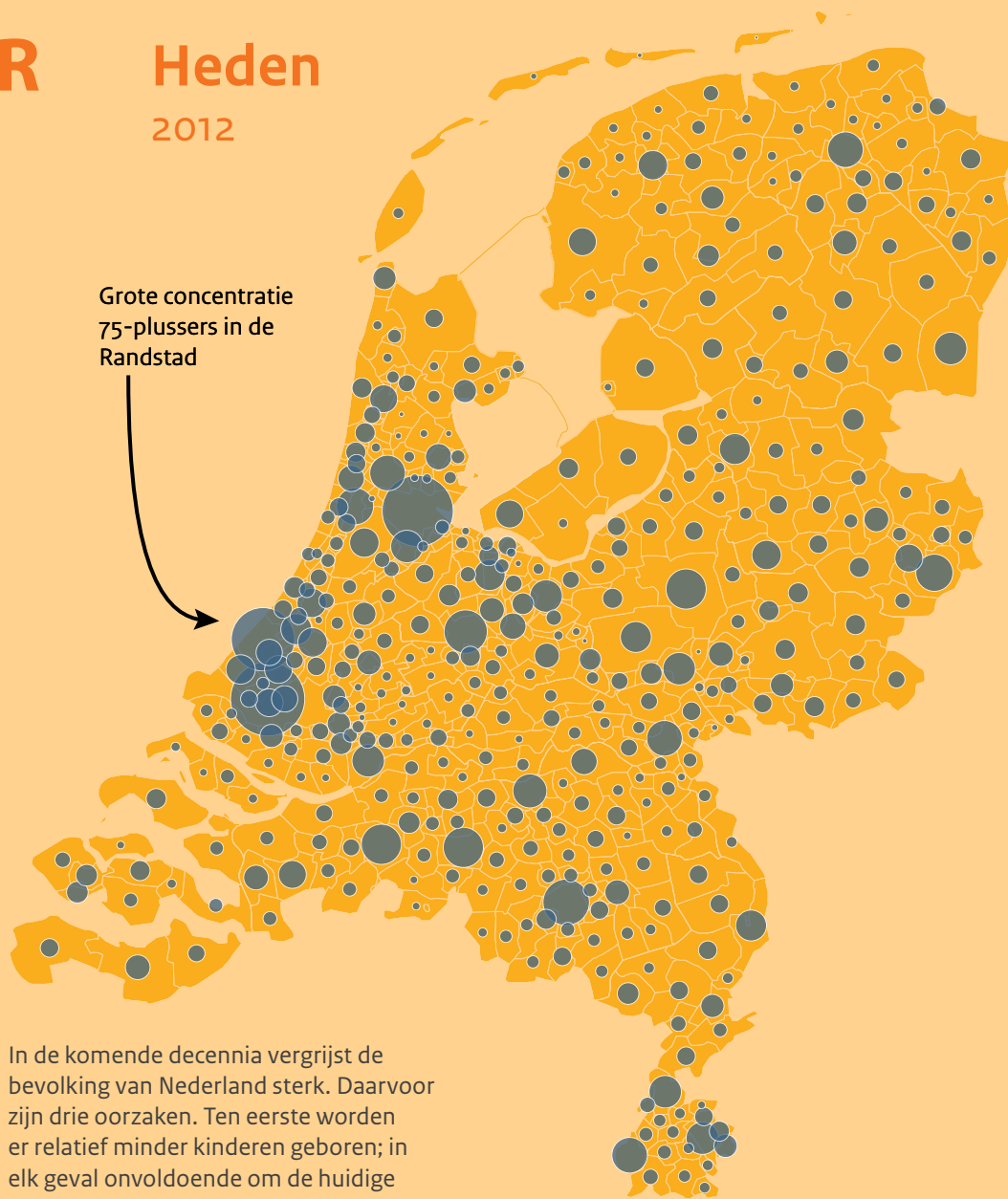
Drie krimpregio's (Oost-Groningen, Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen)

In het verleden vooral jongeren; in de toekomst veel meer ouderen en minder volwassenen

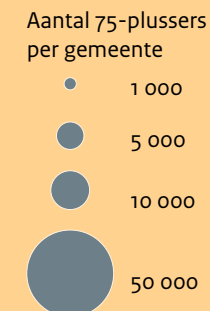
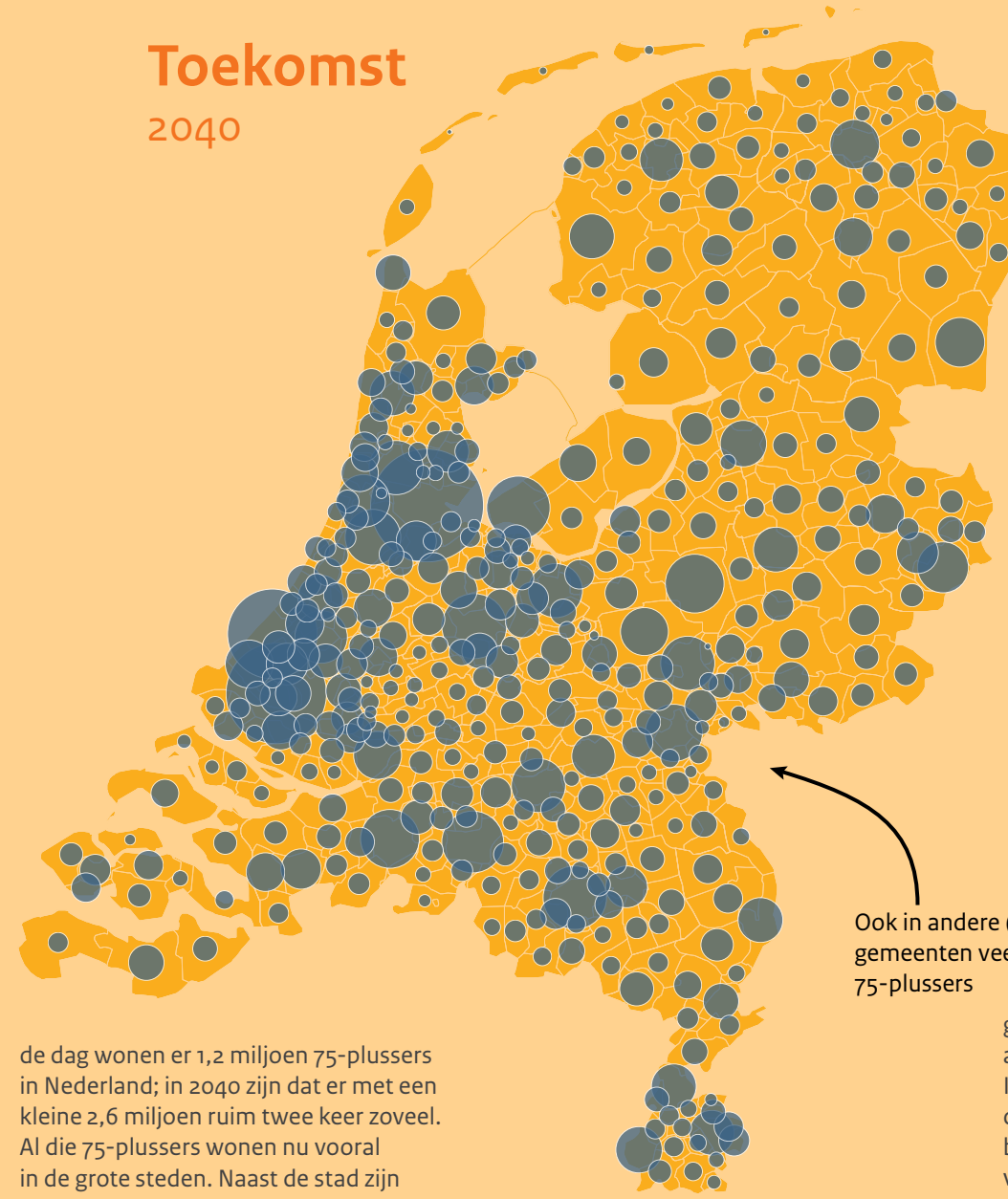

DE 75-PLUSSEER IN OPMARS

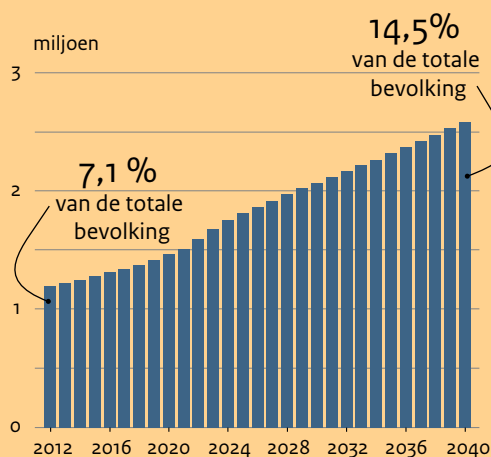
Heden
2012

Toekomst
2040

Aantal 75-plussers verdubbelt in de toekomst

In de komende decennia vergrijst de bevolking van Nederland sterk. Daarvoor zijn drie oorzaken. Ten eerste worden er relatief minder kinderen geboren; in elk geval onvoldoende om de huidige generatie ouderen te vervangen. Ten tweede bereikt de omvangrijke groep babyboomers (geboren tussen 1945 en 1965) de pensioengerechtigde leeftijd. En ten derde leven we gemiddeld steeds

langer. Nederland krijgt zelfs te maken met een 'dubbele vergrijzing': binnen de groep 65-plussers neemt vooral het aandeel 75-plussers sterk toe. Vandaag

de dag wonen er 1,2 miljoen 75-plussers in Nederland; in 2040 zijn dat er met een kleine 2,6 miljoen ruim twee keer zoveel. Al die 75-plussers wonen nu vooral in de grote steden. Naast de stad zijn woonplaatsen aan de kust en andere landschappelijk aantrekkelijke gebieden populair onder ouderen. In de toekomst neemt het aantal ouderen in de grote steden nog sterk toe, omdat veel van de huidige

volwassenen in de stad blijven wonen en daar oud worden. Hoewel in 2040 de grote concentratie ouderen in de Randstad het meest opvalt, nemen ook in (grotere)

gemeenten in de rest van Nederland de aantallen 75-plussers sterk toe. In absolute aantallen uitgedrukt, wonen er dus veel ouderen in de stad. Het relatieve beeld is precies omgekeerd. Ten opzichte van de totale bevolking is het aandeel 75-plussers relatief laag in de steden en hoog op het platteland. Jongeren verlaten het platteland voor een opleiding of baan in de stad; de ouderen blijven achter. In de stad vestigen zich ook relatief jonge immigranten.

VERGRIJZING SLAAT TOE IN GROEIKERNEN

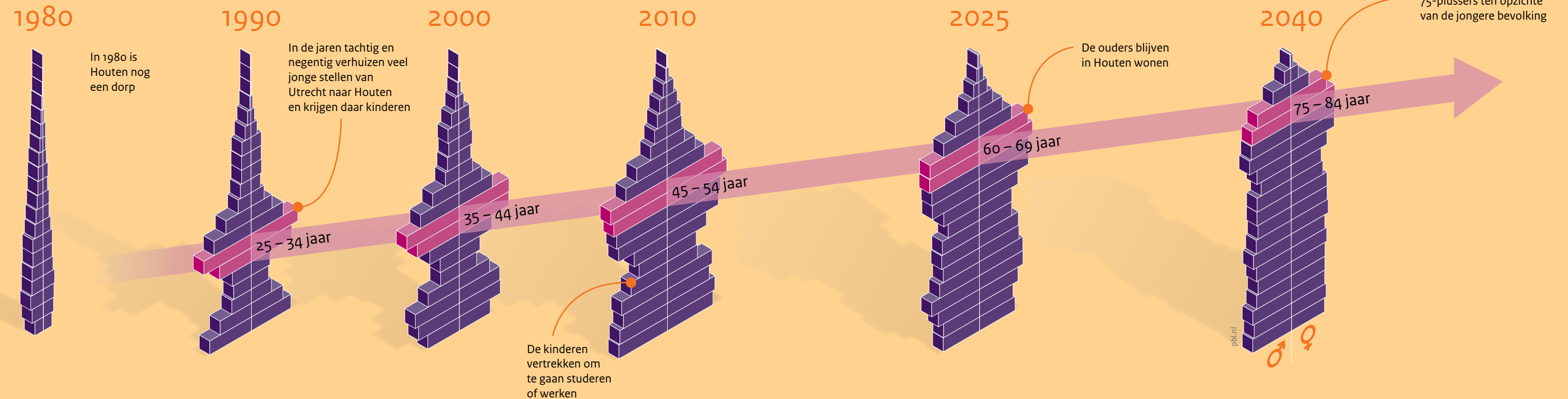
In de jaren zestig, zeventig en tachtig van de vorige eeuw wees de overheid locaties aan om het toenemende aantal inwoners van de grote steden in op te vangen. Bij Amsterdam ontstonden de nieuwe steden Almere en Lelystad. Bekende voorbeelden van kleine plaatsen of dorpen die uitgroeiden tot een groeikern zijn Purmerend bij Amsterdam; Zoetermeer bij Den Haag; Houten en Nieuwegein bij Utrecht; en Capelle aan den IJssel bij Rotterdam. Al deze kernen werden in rap tempo uitgebreid met grote nieuwbouwwijken.

Naar de groeikernen trokken overwegend starters op de woningmarkt. De jonge gezinnen die zich hier destijds massaal vestigden, zorgden voor lokale geboortegolfjes. De kinderen van deze jonge gezinnen zijn inmiddels jongvolwassenen en naar een andere stad verhuisd voor studie of werk. De ouders zijn in de groeikern blijven wonen. Zij bereiken in de komende decennia de 65-jarige leeftijd, waardoor in de groeikernen de vergrijzing zal toeslaan. De groeikernen waren in oorsprong gericht op jonge gezinnen, met alle voorzieningen

die daarbij horen: speeltuinen, eengezinswoningen, scholen, kinderopvang en sportclubs. De vergrijzing leidt tot nieuwe uitdagingen. Zijn er in de groeikernen voldoende voorzieningen aanwezig om in de behoeften van de vergrijzende bevolking te voorzien? Ouderen vanaf 75 jaar kunnen zich doorgaans minder vaak en minder ver verplaatsen. Zij raken daardoor steeds meer afhankelijk van de directe woonomgeving. De schoonheidsspecialist in de stad wordt ingeruild voor de kapper in de wijk. In plaats van met de auto naar

de XL-supermarkt te rijden, doen ze boodschappen in het buurtcentrum. Wordt iemand nog hulpbehoevender, dan komt de kapper aan huis, helpt de thuiszorg met aankleden en nemen de burens of kinderen boodschappen mee. In sommige groeikernen is al met deze toekomstverwachting rekening gehouden. Zo zijn in Zoetermeer en Leidsche Rijn de huidige scholen eenvoudig om te bouwen tot bejaardenwoningen of zorgvoorzieningen.

Een generatie in groeikern Houten gevolgd door de tijd

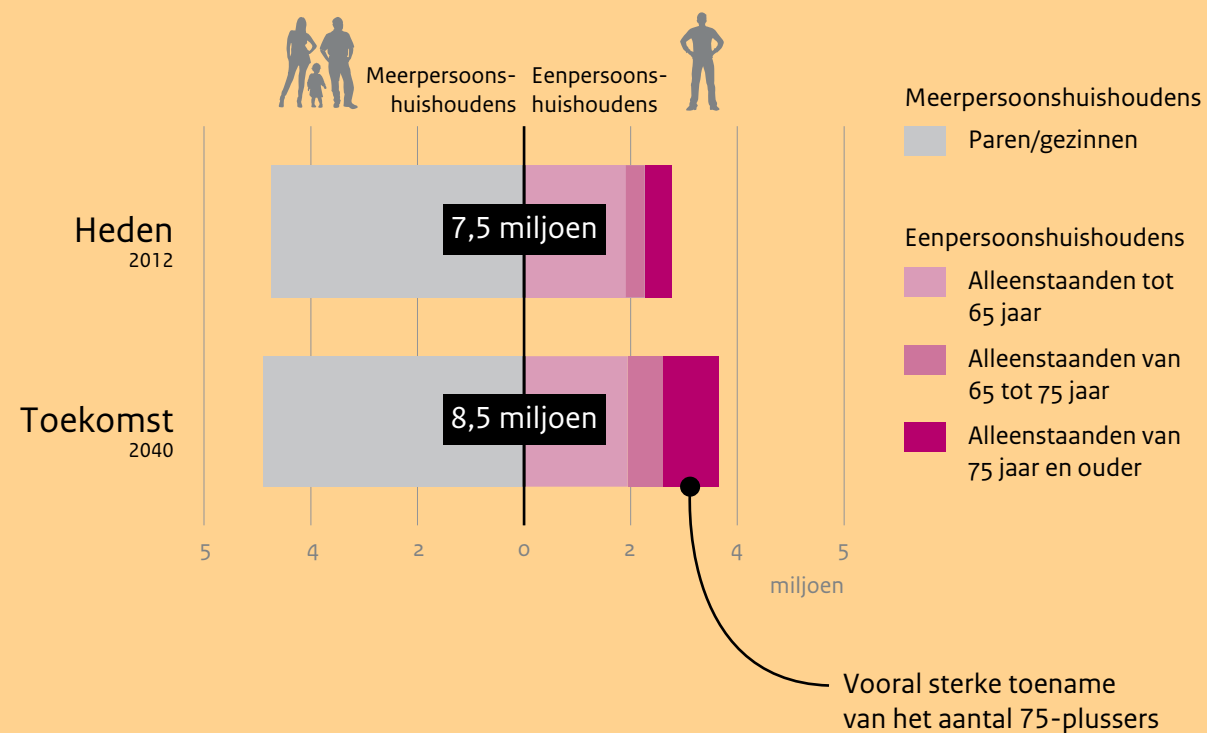

ALLEEN, MAAR MET MEER

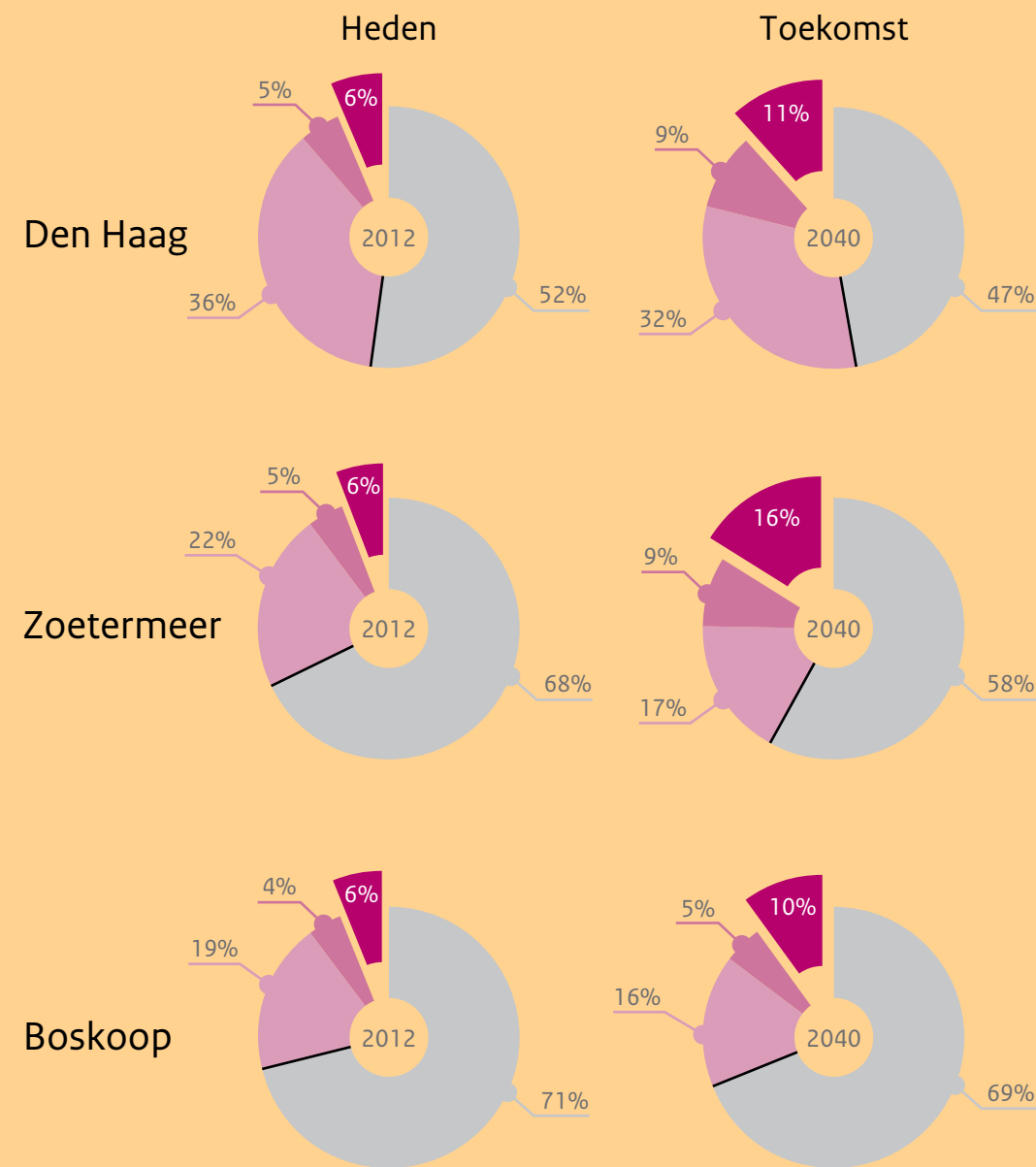
In de toekomst neemt niet alleen de bevolking van Nederland in omvang toe, ook het aantal huishoudens stijgt gestaag: tot 2040 komen er in Nederland nog 1 miljoen huishoudens bij. Het aantal paren en gezinnen blijft vrijwel constant, terwijl het aantal alleenstaanden sterk toeneemt. Binnen de groep alleenstaanden komt de toename bijna volledig voor rekening van ouderen. Van sommige ouderen is de partner overleden, maar in de toekomst zijn er ook steeds meer ouderen die hoe dan ook al lang een alleenstaand leven leiden, die zijn gescheiden of niet meer

samenwonen. Aangezien ouderen een steeds langere levensverwachting hebben, blijft deze groep veel langer zelfstandig een eenpersoonshuishouden voeren. Alleenstaande ouderen blijven weliswaar langer kwiek en gezond, maar zijn toch een kwetsbare huishoudensgroep. Bij paren kan de partner vaak nog bijstaan als zich gezondheidsproblemen voordoen. Alleenstaanden zijn meer aangewezen op de hulp van anderen. De snel groter wordende groep alleenstaanden is in toenemende mate afhankelijk van voorzieningen in de directe woonomgeving.

Het aantal huishoudens in Nederland neemt in de toekomst toe met 1 miljoen

Hoe meer zielen, hoe meer alleenstaanden

Stad

In Den Haag is ongeveer de helft van alle huishoudens een eenpersoonshuishouden; in 2012 iets minder dan de helft, in 2040 iets meer. Het percentage alleenstaande 75-plussers neemt er sterk toe. In 2012 is dat 6 procent en in 2040 is dat bijna verdubbeld.

Groeikern

In het nabijgelegen Zoetermeer is in 2012 een derde van de huishoudens een eenpersoonshuishouden. Tussen 2012 en 2040 stijgt dat aandeel snel. Ook hier wordt in 2012 6 procent van alle huishoudens gevormd door een alleenstaande 75-plusser, maar dat aandeel is in 2040 bijna drie keer zo groot.

Buitengebied

In de wat verder weg gelegen plattelandsgemeente Boskoop is in 2012 het aandeel eenpersoonshuishoudens iets kleiner dan in Zoetermeer. Wederom bestaat 6 procent van alle huishoudens uit een alleenstaande 75-plusser, en hier is net als in Den Haag het percentage in 2040 bijna verdubbeld. Het aandeel paren/gezinnen blijft hier verreweg het grootst.

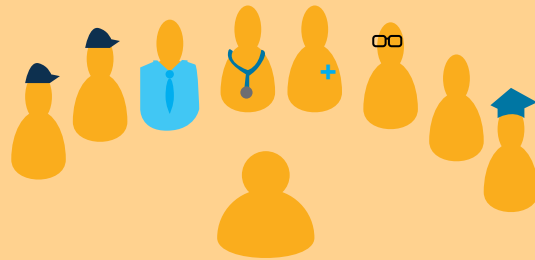
WAAR IS TOCH DE NACHTZUSTER?

Heden
2012

Toekomst
2040

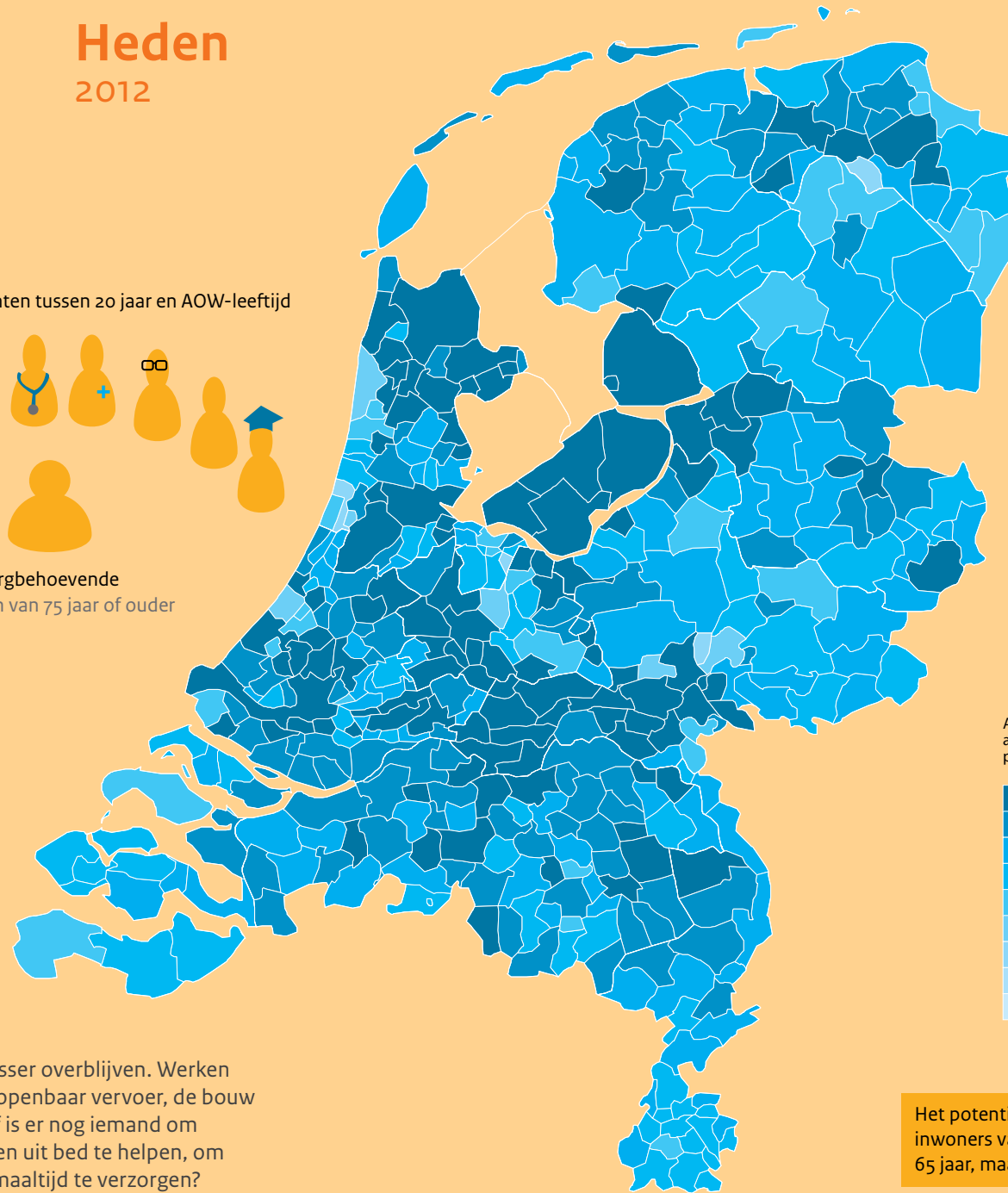
Nederland wordt ouder. Vanaf 2010 is de doorstroom van de omvangrijke baby-boomgeneratie naar de pensioengerechtigde leeftijd op gang gekomen. Het aantal AOW-ers neemt toe van 2,7 miljoen in 2012 naar circa 3,9 miljoen in 2040. Daarbij is er sprake van een 'dubbele vergrijzing': binnen de groep ouderen groeit het aantal 'oude ouderen', de 75-plussers, het sterkst, namelijk van 1,2 naar 2,6 miljoen. Juist deze ouderen hebben de meeste zorg nodig. Terwijl het aantal zorgbehoevende ouderen stijgt, blijft het aantal potentiële arbeidskrachten in de komende decennia ongeveer gelijk. Dat betekent dat het potentieel aantal verzorgers voor elke 75-plusser hard afneemt. Op dit moment staan er tegenover elke 75-plusser nog acht potentiële arbeidskrachten, maar in 2040 zijn het er nog maar vier. Deze aantallen zijn niet overal in Nederland gelijk. Juist in de regio's met de meeste vergrijzing, zal de potentiële beroepsbevolking gaan dalen. In stedelijke regio's blijven relatief meer arbeidskrachten beschikbaar, terwijl er in landelijke regio's minder dan drie potentiële arbeidskrachten

Potentiële arbeidskrachten tussen 20 jaar en AOW-leeftijd

Zorgbehoevende
= persoon van 75 jaar of ouder

voor elke 75-plusser overblijven. Werken deze drie in het openbaar vervoer, de bouw of de horeca? Of is er nog iemand om zorgbehoevenden uit bed te helpen, om te kleden of de maaltijd te verzorgen?

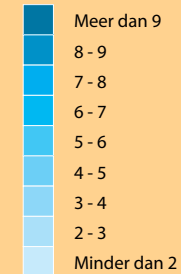

Potentiële arbeidskrachten tussen 20 jaar en AOW-leeftijd

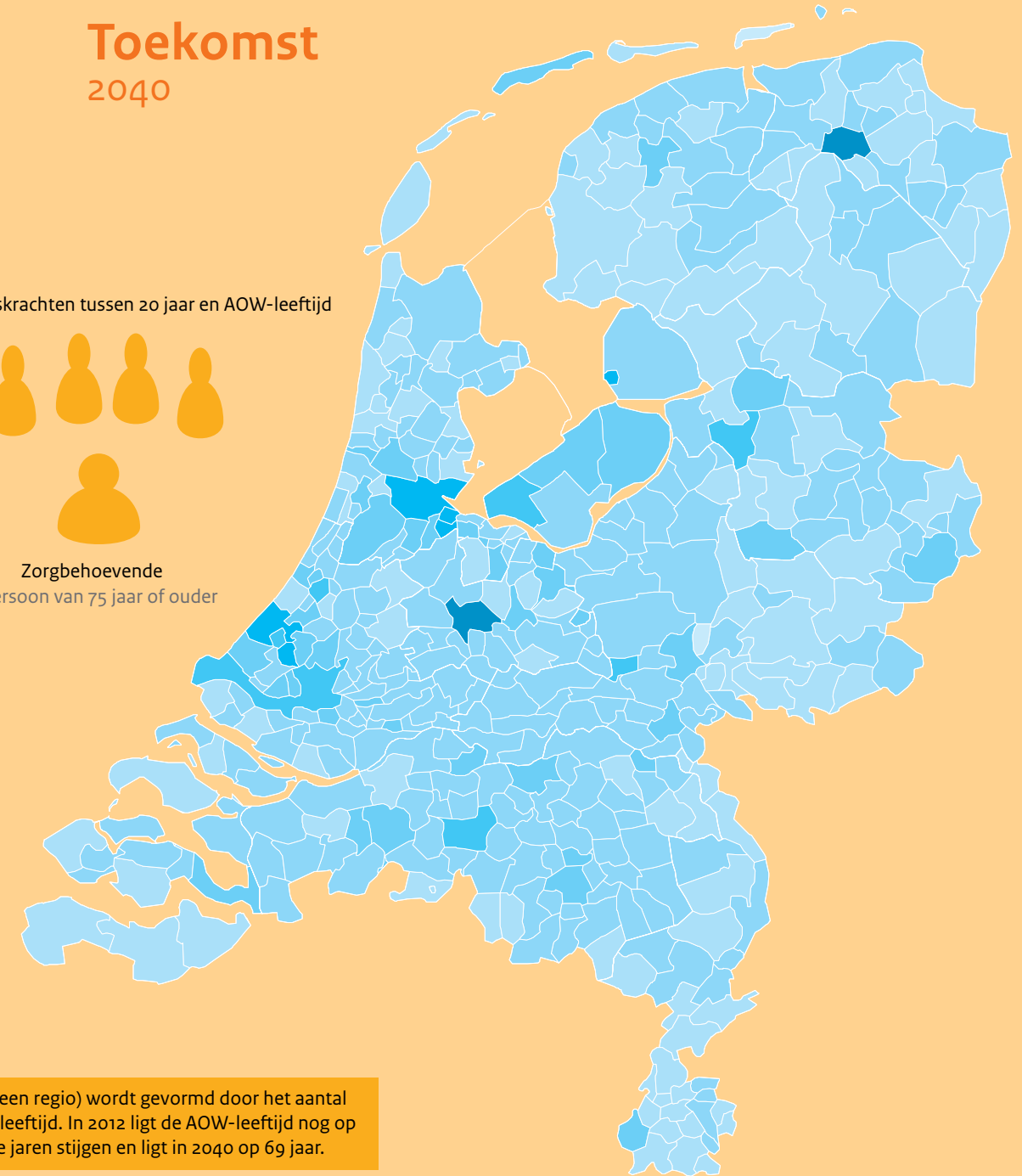

Zorgbehoevende
= persoon van 75 jaar of ouder

Aantal potentiële
arbeidskrachten
per 75-plusser

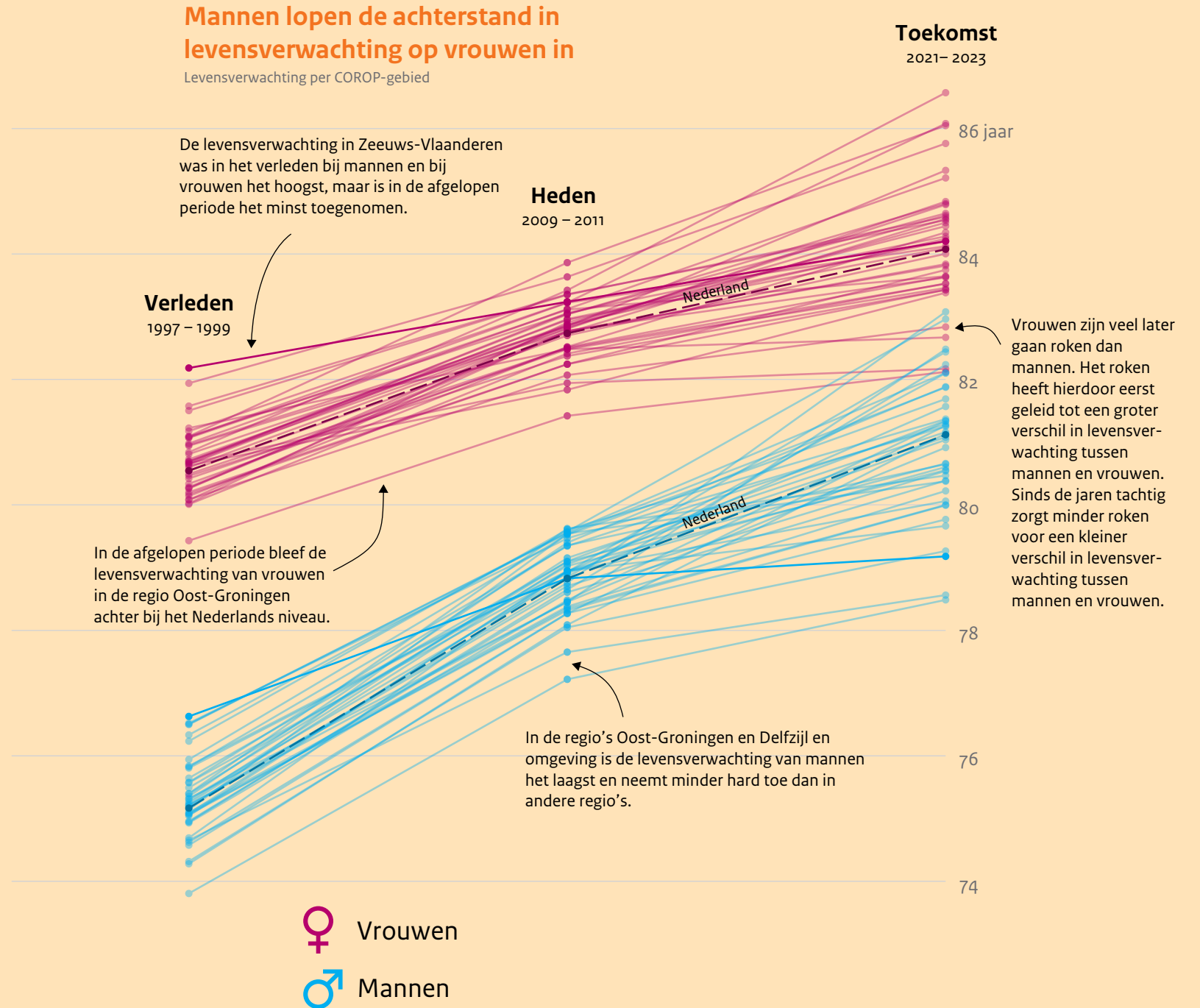
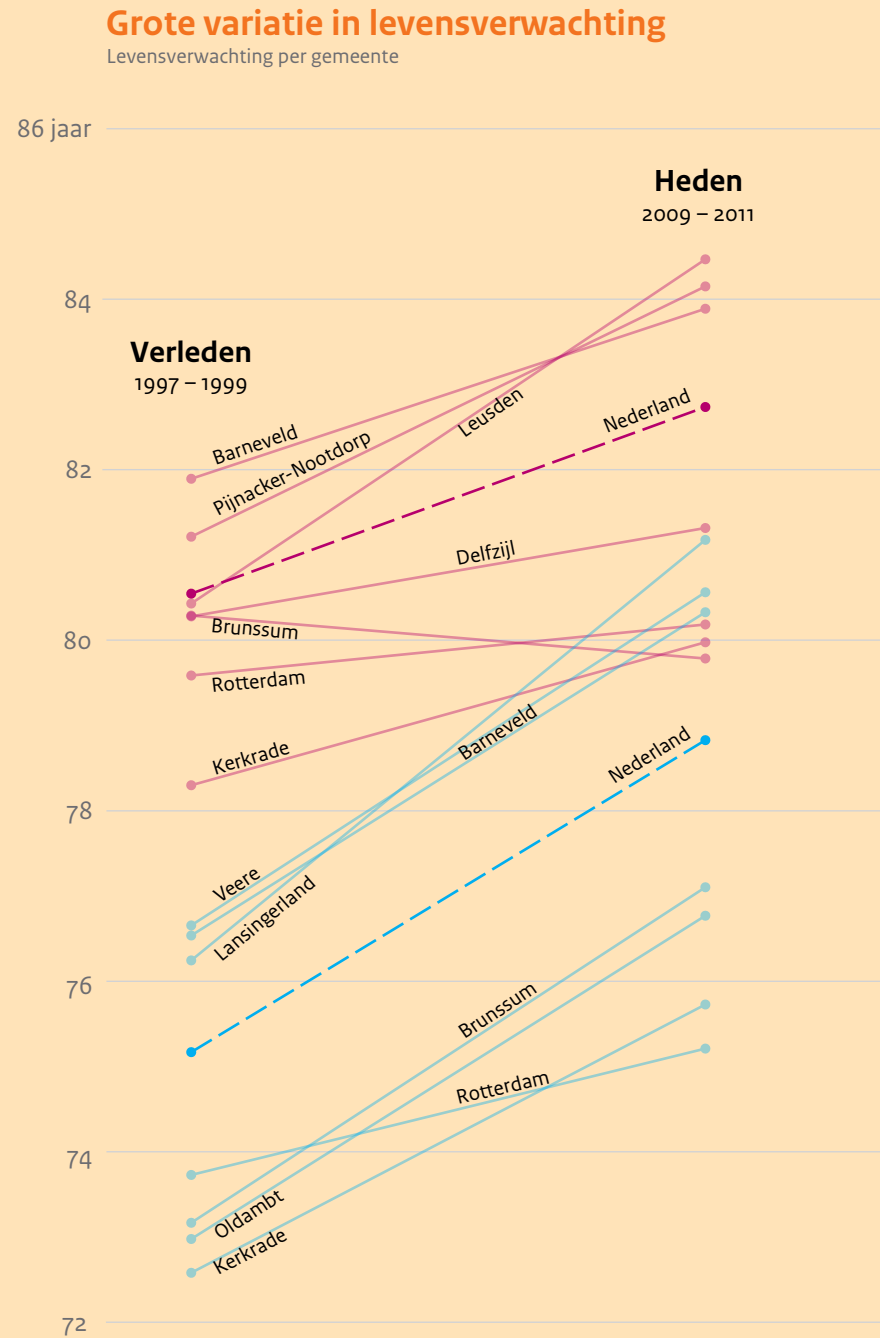
Het potentieel arbeidsaanbod (in een regio) wordt gevormd door het aantal inwoners van 20 jaar tot de AOW-leeftijd. In 2012 ligt de AOW-leeftijd nog op 65 jaar, maar die gaat de komende jaren stijgen en ligt in 2040 op 69 jaar.

WAAR WORDEN MENSEN HET OUDST?

In sommige regio's van Nederland worden mensen ouder dan in andere. Zo is in Limburg de levensverwachting lager dan in Zeeland. Hoe komt dat? Worden mensen extra oud door gunstige leefomstandigheden, of hebben gezonde mensen een voorkeur voor een specifieke leefomgeving? De variatie in levensverwachting kan, volgens de literatuur, voor een belangrijk deel worden verklaard door verschillen in leefstijl en welvaart. In Limburg bijvoorbeeld, kan een 'bourgondische' leefstijl een rol spelen, waarbij vetter wordt gegeten en vaker wordt gerookt. Hart- en vaatziekten komen in Limburg relatief vaak voor. In Zeeland overlijden mensen minder vaak aan deze ziekten. Mogelijk is hier een relatie met de hervormde en gereformeerde achtergrond van veel Zeeuwen, waarin gematigdheid eerder het devies is. Ook een lage sociaaleconomische status hangt samen met een lagere levensverwachting. In de steden wonen relatief veel mensen met een laag inkomen of een uitkering; de levensverwachting in de grote steden ligt doorgaans wat lager dan gemiddeld in Nederland. Ook in delen van Oost-Groningen, waar veel mensen een uitkering ontvangen, ligt de levensverwachting duidelijk onder het Nederlandse peil.

In de toekomst blijft de bestaande regionale variatie in levensverwachting waarschijnlijk in grote lijnen intact, tenzij de economie in minder welvarende buurten en regio's sterk aantrekt en mensen afscheid nemen van een ongezonde leefstijl.

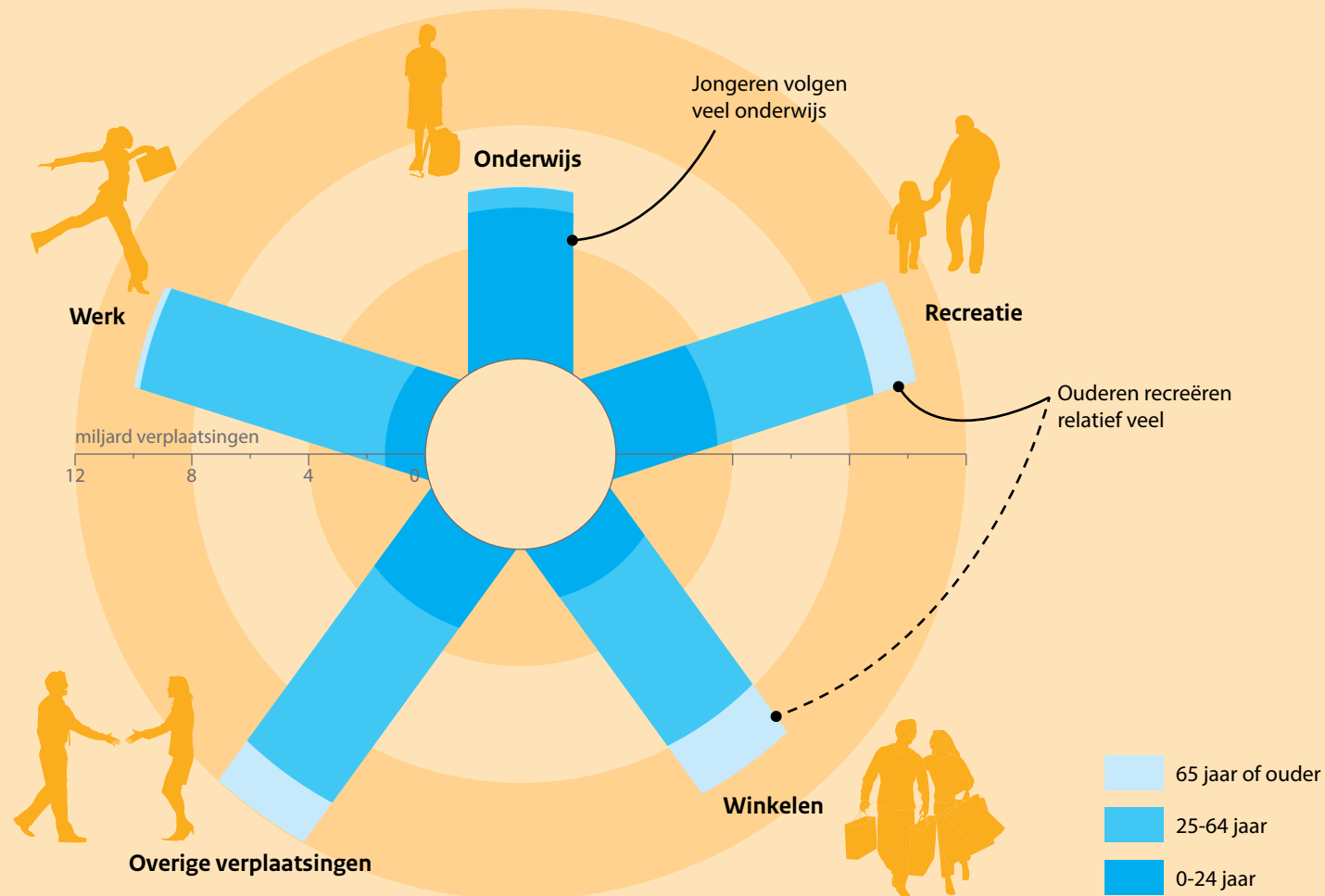

RECREËREN: DICHT BIJ HUIS

Dagelijks gaan mensen op pad. Omdat ze moeten werken of naar school gaan, maar ook om te winkelen en te recreëren. Het recreëren is een belangrijke reden om op stap te gaan, ongeveer één op de vijf verplaatsingen heeft een recreatief doel. Hiermee is het ongeveer even belangrijk als werken en winkelen.

Onder 65-plussers is het recreëren een nog belangrijker reden om naar buiten te gaan: bijna één op de drie verplaatsingen van ouderen heeft te maken met recreatie. Ook één op de drie verplaatsingen van ouderen hangt samen met winkelen. Voor veel 65-plussers is winkelen vaak ook een recreatief uitje.

Hoe vaak en waarheen verplaatsen mensen zich?

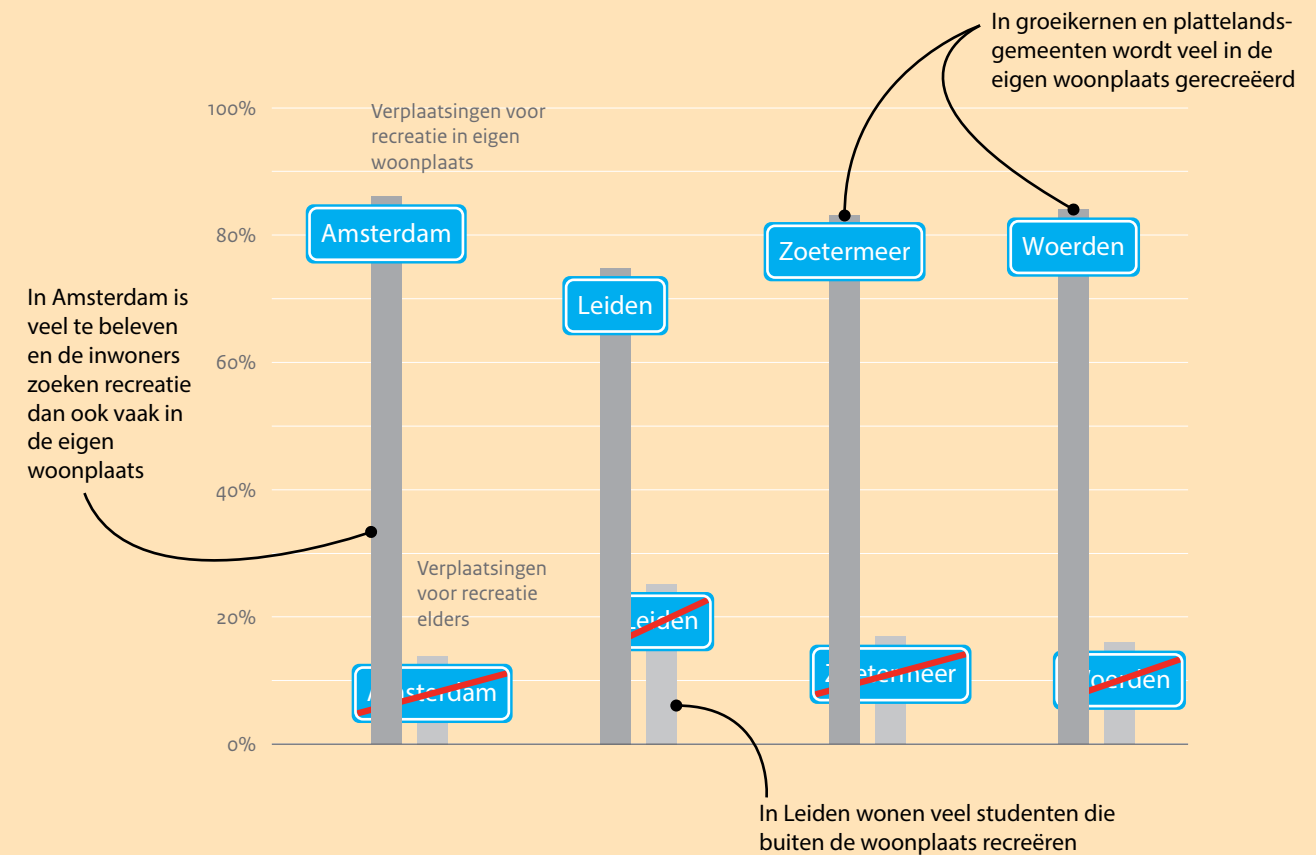

Voor het recreëren blijven mensen meestal dicht bij huis. Ruim driekwart van de recreatieve verplaatsingen is in de eigen woonplaats; hier zijn bijvoorbeeld sport- en culturele voorzieningen, uitgaansgelegenheden en stadsparken. In een gemeente met veel jongeren wordt wat vaker buiten de eigen plaats gerecreëerd, zoals in de typische studentenstad Leiden. In een grote stad

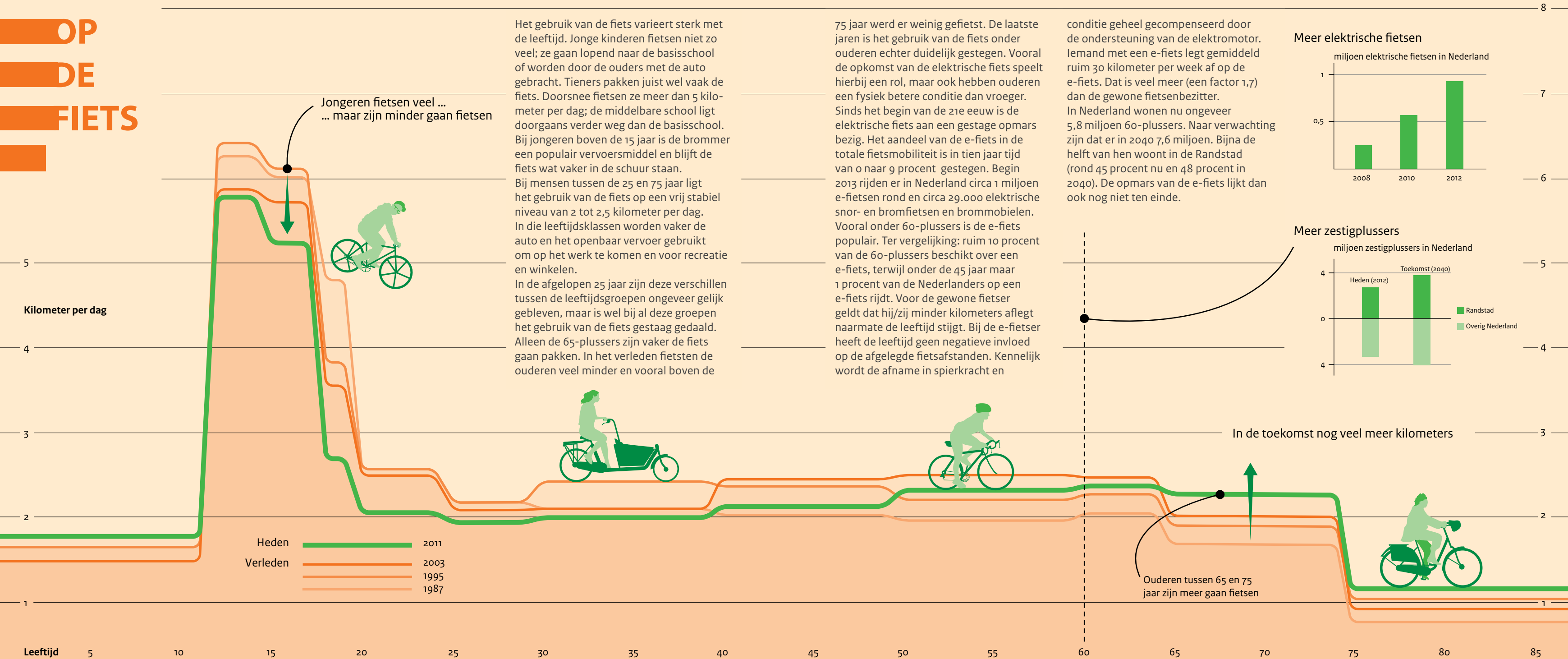
als Amsterdam blijven jongeren juist vaker in de eigen stad, mede doordat alle populaire voorzieningen hier ruim aanwezig zijn. In de steden, waar de komende decennia de bevolking vooral groeit, zal ook het recreatief verkeer het sterkst toenemen. De Randstedelijke bevolking groeit naar verwachting sterk, met ruim 10 procent tot 2040, tegen ruim 5 procent voor Nederland

als geheel. Grote steden, zoals Amsterdam en Utrecht groeien nog sterker. Hiermee neemt de behoefte aan recreatieve voorzieningen toe, mede gezien de vergrijzing; 65-plussers recreëren immers vaker. En met het ouder worden neemt de actieradius van de meeste mensen af, wat betekent dat de eigen woonplaats een nog grotere rol gaat vervullen.

Recreatie vindt vooral plaats in de eigen woonplaats

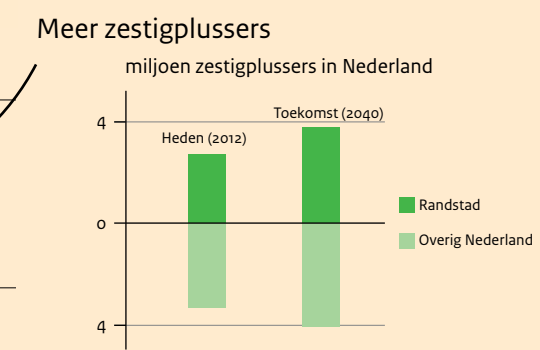
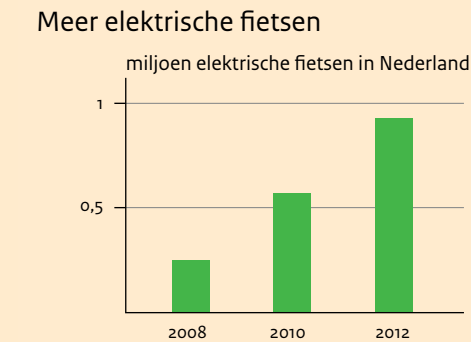
OP DE FIETS

Het gebruik van de fiets varieert sterk met de leeftijd. Jonge kinderen fietsen niet zo veel; ze gaan lopend naar de basisschool of worden door de ouders met de auto gebracht. Tieners pakken juist wel vaak de fiets. Doornnee fietsen ze meer dan 5 kilometer per dag; de middelbare school ligt doorgaans verder weg dan de basisschool. Bij jongeren boven de 15 jaar is de brommer een populair vervoersmiddel en blijft de fiets wat vaker in de schuur staan. Bij mensen tussen de 25 en 75 jaar ligt het gebruik van de fiets op een vrij stabiel niveau van 2 tot 2,5 kilometer per dag. In die leeftijdsklassen worden vaker de auto en het openbaar vervoer gebruikt om op het werk te komen en voor recreatie en winkelen. In de afgelopen 25 jaar zijn deze verschillen tussen de leeftijdsgroepen ongeveer gelijk gebleven, maar is wel bij al deze groepen het gebruik van de fiets gestaag gedaald. Alleen de 65-plussers zijn vaker de fiets gaan pakken. In het verleden fietsten de ouderen veel minder en vooral boven de

75 jaar werd er weinig gefietst. De laatste jaren is het gebruik van de fiets onder ouderen echter duidelijk gestegen. Vooral de opkomst van de elektrische fiets speelt hierbij een rol, maar ook hebben ouderen een fysiek betere conditie dan vroeger. Sinds het begin van de 21e eeuw is de elektrische fiets aan een gestage opmars bezig. Het aandeel van de e-fiets in de totale fietsmobiliteit is in tien jaar tijd van 0 naar 9 procent gestegen. Begin 2013 rijden er in Nederland circa 1 miljoen e-fietsen rond en circa 29.000 elektrische snor- en bromfietsen en brommobielen. Vooral onder 60-plussers is de e-fiets populair. Ter vergelijking: ruim 10 procent van de 60-plussers beschikt over een e-fiets, terwijl onder de 45 jaar maar 1 procent van de Nederlanders op een e-fiets rijdt. Voor de gewone fietser geldt dat hij/zij minder kilometers aflegt naarmate de leeftijd stijgt. Bij de e-fietser heeft de leeftijd geen negatieve invloed op de afgelegde fietsafstanden. Kennelijk wordt de afname in spierkracht en

conditie geheel gecompenseerd door de ondersteuning van de elektromotor. Iemand met een e-fiets legt gemiddeld ruim 30 kilometer per week af op de e-fiets. Dat is veel meer (een factor 1,7) dan de gewone fietsenbezitter. In Nederland wonen nu ongeveer 5,8 miljoen 60-plussers. Naar verwachting zijn dat er in 2040 7,6 miljoen. Bijna de helft van hen woont in de Randstad (rond 45 procent nu en 48 procent in 2040). De opmars van de e-fiets lijkt dan ook nog niet ten einde.

VAN KRAPPE NAAR RUIIME WONINGMARKT

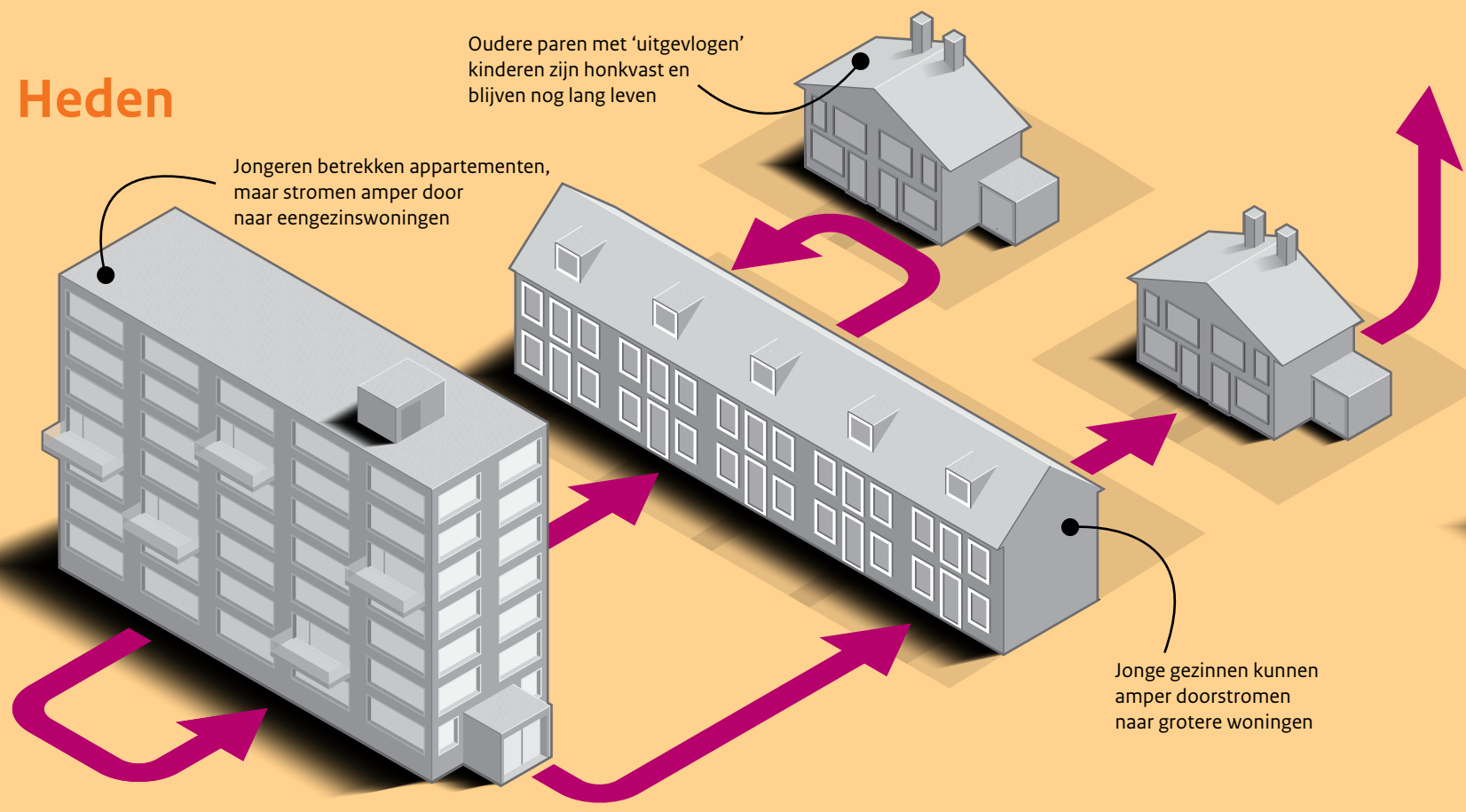
De meeste mensen verhuizen gedurende hun leven een aantal keer. Wanneer jongeren het ouderlijk huis verlaten, gaan ze vaak eerst op kamers. Sommigen betrekken meteen een zelfstandige woning, maar de meesten verhuizen wanneer ze in de twintig of dertig zijn naar een groter appartement of eengezinswoning – huur of koop. Het krijgen van (meer) kinderen is vaak een reden om nog een keer te verhuizen naar een groter huis of groenere woonomgeving. Op oudere leeftijd zijn de meeste mensen vrij honkvast en minder geneigd te verhuizen. Verhuizingen zijn uiteraard alleen mogelijk als er een woning vrij is. En het vrijkomen van bestaande woningen vereist dat die bewoners eerst vertrekken naar een andere woning. Voor de doorstroming van de huidige bewoners en toetreding van starters betekent dit dat er extra woningen moeten worden toegevoegd aan de woningvoorraad. De woningvoorraad wordt nu jaarlijks maar mondjesmaat (rond 1 procent) uitgebreid met nieuwbouw. Woningen komen ook beschikbaar wanneer de laatste bewoner(s) naar het buitenland of naar een zorginstelling verhuizen of dat de laatste bewoner komt te overlijden.

In de komende decennia neemt het aantal ouderen op de woningmarkt toe; de historisch grote babyboomgeneratie gaat dan met pensioen. Op de korte termijn leidt het grotere aantal ouderen tot een toenemende 'verstopping' van de woningmarkt. De ouderen verhuizen immers niet zo snel en hun woningen komen voorlopig nog niet vrij voor een ander huishouden. Vooral in regio's waar de druk op de woningmarkt hoog is, kan het voor starters daardoor lastig zijn een woning te vinden. Op de lange termijn komt er juist een groot aantal woningen vrij. De babyboomers passeren vanaf 2030 de 80-jarige leeftijd; een deel van hen komt dan spoedig te

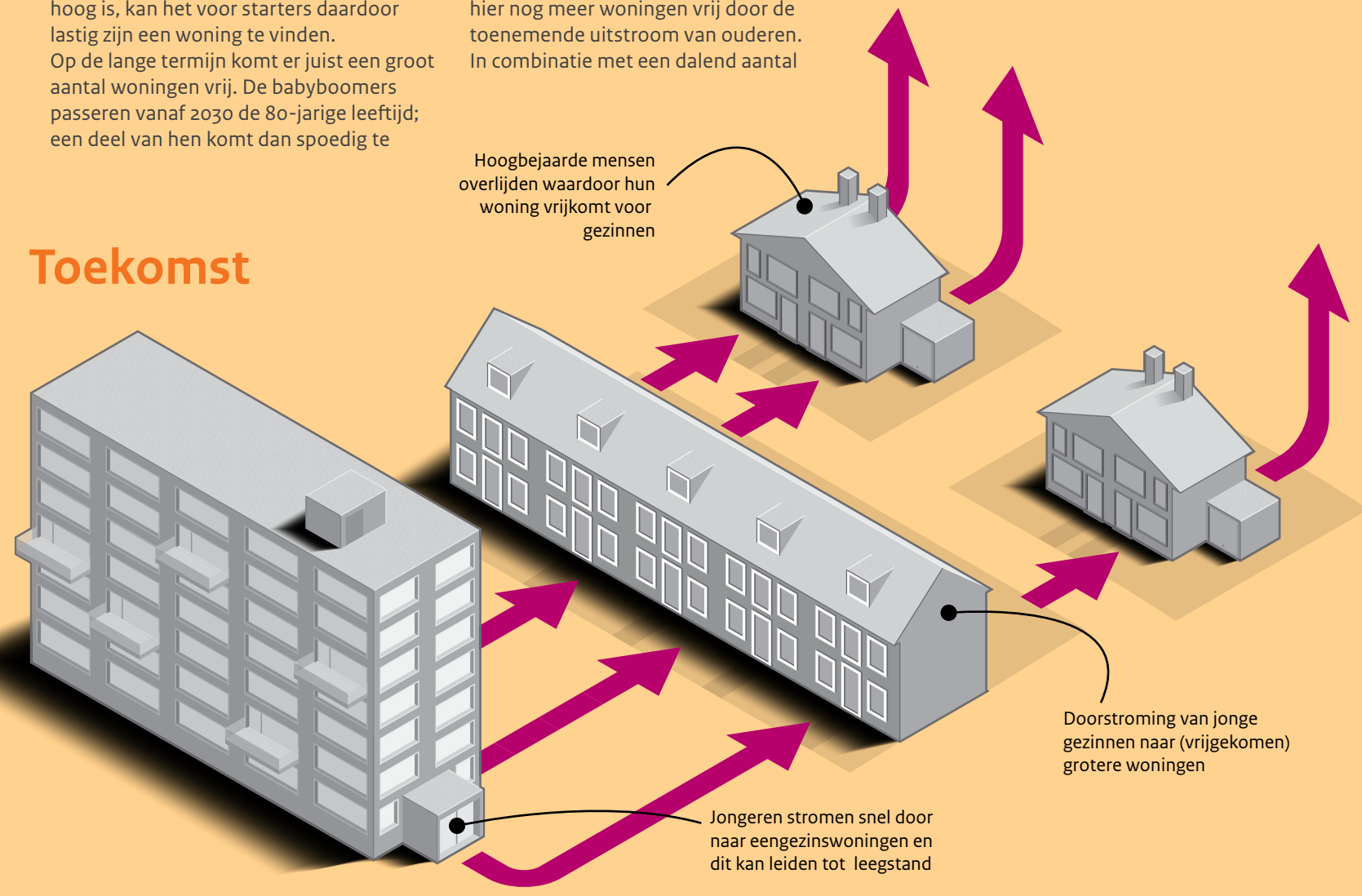
overlijden, en een deel verhuist naar een zorginstelling. Het aantal koopwoningen dat hierdoor vrij komt loopt rond 2030 op naar circa 50.000 woningen, wat meer is dan de huidige nieuwbouwproductie (in 2013 rond 40.000 woningen). De woningmarkt verschilt overigens sterk per regio. In de krimpgebieden wonen nu al relatief veel ouderen en is de woningmarkt al vrij ontspannen. In de toekomst komen hier nog meer woningen vrij door de toenemende uitstroom van ouderen. In combinatie met een dalend aantal

huishoudens kan het steeds moeilijker worden een woning verkocht of verhuurd te krijgen en dit kan leiden tot meer leegstand. In de Randstad, en dan vooral in de steden, is de woningmarkt nu nog gespannen. Hier leidt de toenemende uitstroom van ouderen tot een meer evenwichtige verhouding tussen vraag en aanbod op de woningmarkt.

Heden

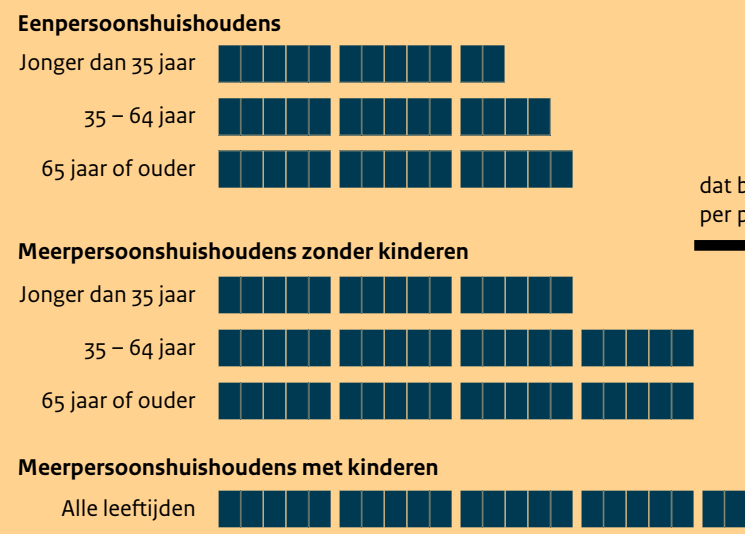
Toekomst

KLEINE HUIS- HOUDENS, HOGE ENERGIEKOSTEN

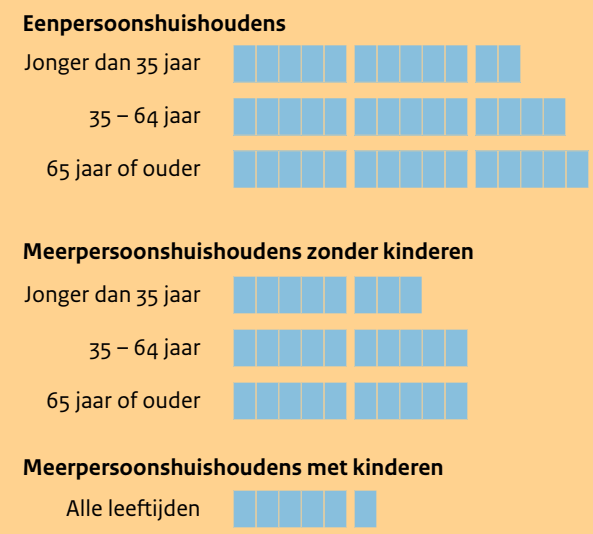
Steeds meer Nederlanders wonen alleen, en het aantal alleenstaanden neemt in de toekomst vooral onder 65-plussers nog verder toe. Deze ontwikkeling heeft gevolgen voor het energieverbruik en de -kosten. Hoewel een huishouden dat bestaat uit een stel of een gezin meer kwijt is aan de energierekening dan een eenpersoonshuishouden (een alleenstaande), liggen de uitgaven per persoon juist hoger bij alleenstaanden. Een alleenstaande kan de kosten immers niet delen, terwijl een huis wel verwarmd moet worden; ongeacht of er één of meer personen wonen. Niet alleen het type huishouden, ook de leeftijd van de bewoner(s) beïnvloedt de energierekening. Zo geven ouderen per persoon meer uit aan energie. Ze zijn vaker thuis omdat ze gestopt zijn met werken, en stoken het huis dan gerieflijk warm. Ze gebruiken mogelijk wel wat minder elektrische apparaten, maar dit weegt niet op tegen de verwarmingskosten.

Per huishouden zijn de energiekosten het hoogst bij gezinnen met kinderen ...

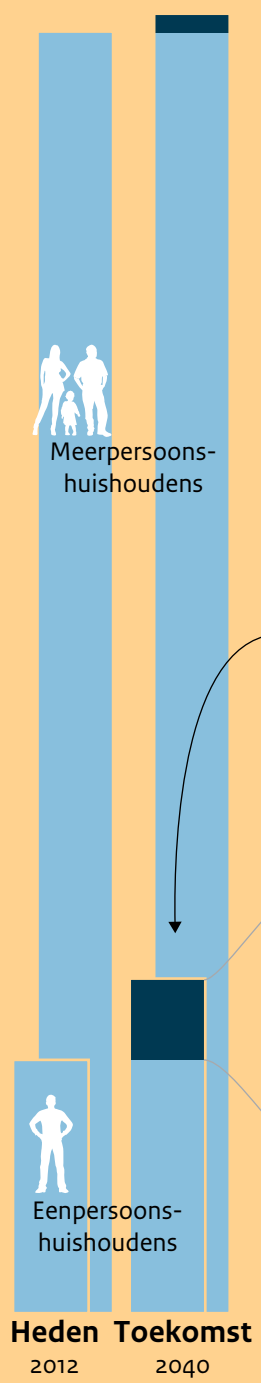

dat betekent per persoon

... per persoon zijn die het hoogst bij alleenstaanden

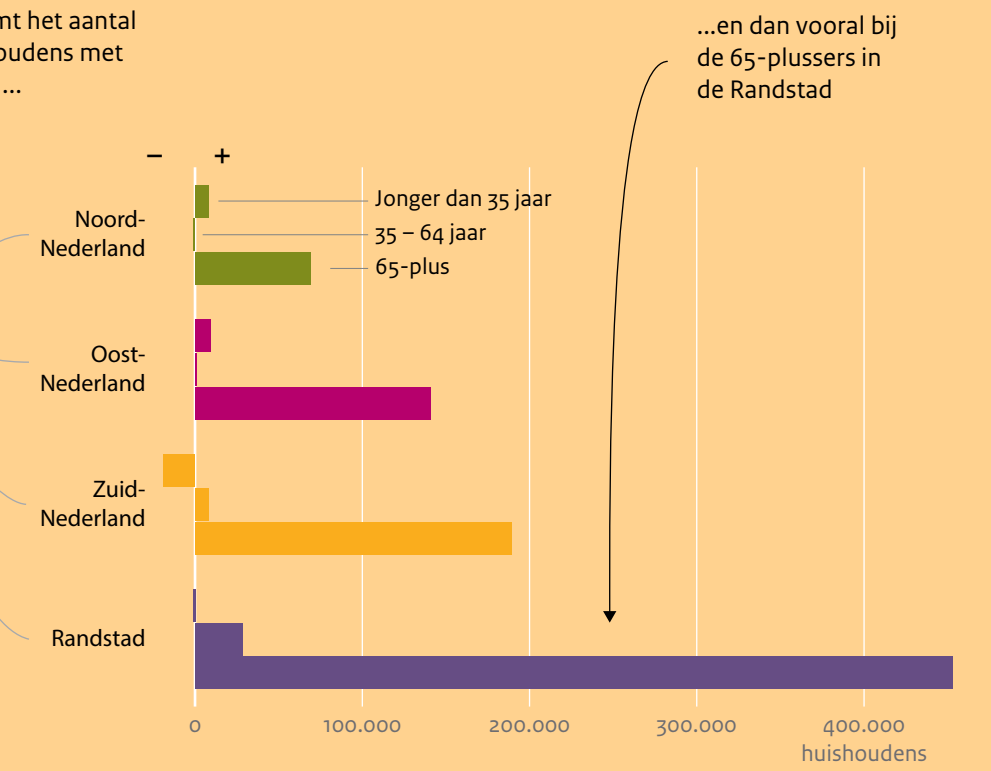
per huishouden per persoon
100 euro energie-uitgaven in 2012

In Nederland neemt het aantal eenpersoonshuishoudens met bijna 900.000 toe ...

In de toekomst gaat naast het huishoudentype en de leeftijd van de bewoners ook het type woning een grotere rol spelen in het energieverbruik. Veel gezinnen wonen nu in ruime eengezinswoningen. Wanneer de kinderen de deur uit zijn blijven de ouders vaak in dat ruime huis wonen, ook als ze op leeftijd raken. Hun energieverbruik is dan relatief hoog. Niet alleen omdat ze een groot huis moeten verwarmen, maar ook omdat ze als ze zijn gepensioneerd vaker thuis zijn en toekomstige ouderen waarschijnlijk meer apparaten gebruiken dan de ouderen van nu. Daar komt bij dat tot dusver blijkt

dat ouderen minder geneigd zijn nog grootschalige ingrepen aan de woning te verrichten, terwijl jongeren de recent betrokken woning vaak wel moderniseren en het energiezuiniger maken. Vooral in de Randstad zal het gecombineerde effect van een groeiend aantal alleenstaanden en meer ouderen op het energieverbruik groot zijn. Er zullen 1 miljoen huishoudens bijkomen in Nederland en het leeuwendeel hiervan bestaat uit alleenstaande 65-plussers; hiervan zal veruit het merendeel in de Randstad wonen.

DE POPULARITEIT VAN DE STAD

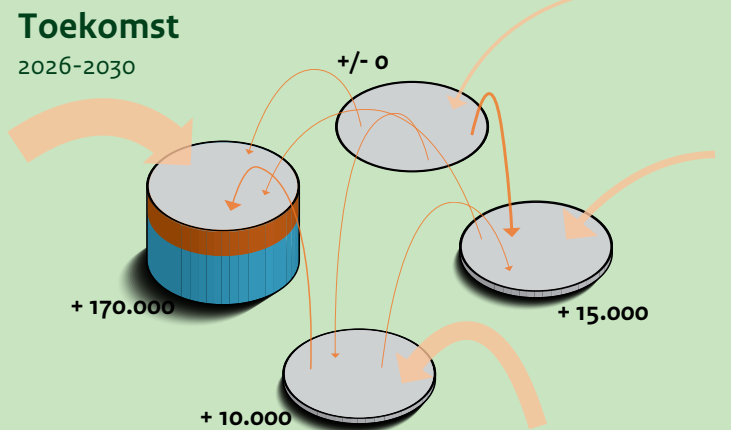
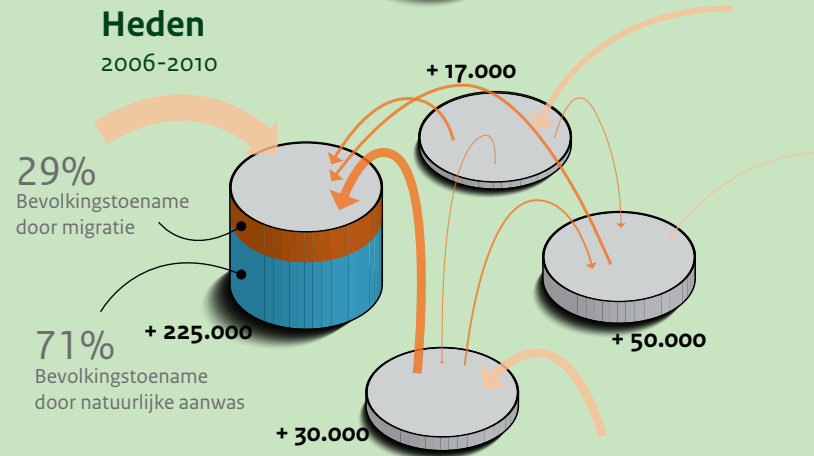
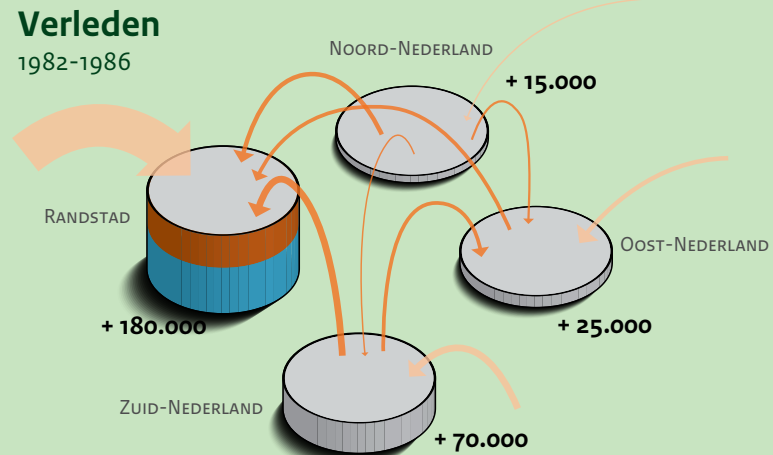
DE RANDSTAD ALS EEN MAGNEET

Nederland is een dichtbevolkt land, waarbinnen de Randstad de kroon spant. Bijna de helft van de Nederlanders woont in Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht of Flevoland, terwijl deze provincies maar een kwart van het landoppervlak innemen. De bevolking in de Randstad groeit ook veel sneller dan in de rest van Nederland, zowel in het heden en verleden als in de toekomst.

In het verleden steeg het inwonertal van de Randstad ook al sneller dan in overig Nederland, maar minder snel dan tegenwoordig. Er waren meer immigranten dan emigranten (buitenlands migratiesaldo), en ook vestigden zich er meer binnenlandse migranten dan dat er mensen vanuit de Randstad naar elders in Nederland verhuisden (binnenlands migratiesaldo). Er werden wel meer mensen geboren dan er zijn overleden, maar deze natuurlijke groei was voorheen minder sterk dan tegenwoordig.

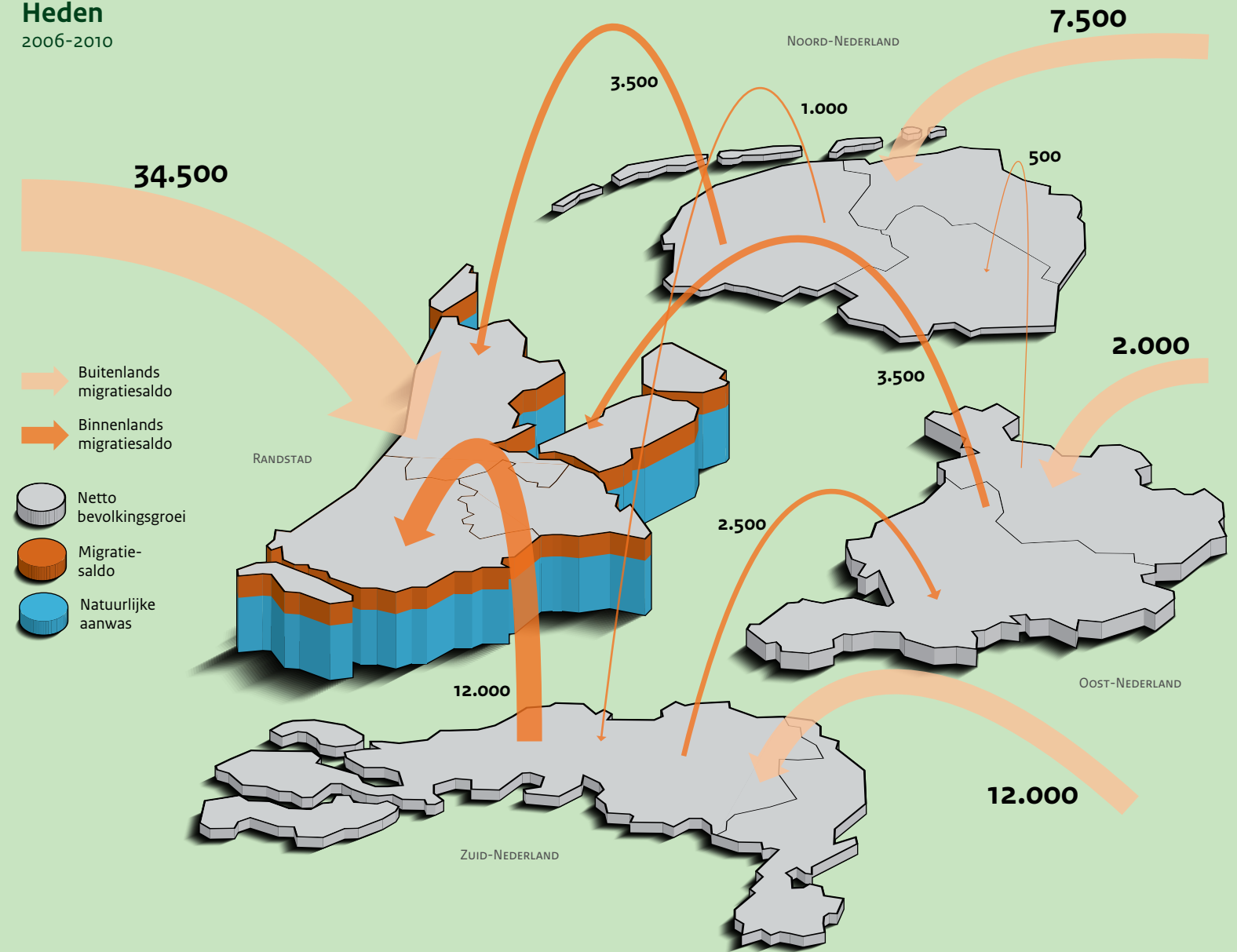
De Randstadbevolking groeit tegenwoordig heel snel. In vijf jaar tijd (2006-2010) kwamen er ongeveer 225.000 inwoners bij, waarvan rond de 70 procent door natuurlijke groei. Maar ook migratie heeft een belangrijk aandeel in de groei: rond 15 procent inwoners erbij door buitenlandse migratie, en rond 10 procent erbij door binnenlandse migratie. Vooral Zuid-Nederland is een belangrijke 'leverancier' van nieuwe bewoners in de Randstad. In vergelijking met het verleden is het aandeel buitenlandse migratie wat kleiner geworden, en dat van de binnenlandse migratie juist wat groter.

In de toekomst is de bevolkingsgroei, zij het wat afgezwakt, nog steeds geconcentreerd in de Randstad. De toename wordt daarbij vooral door de natuurlijke groei bepaald, en daarnaast door de buitenlandse migratie; de binnenlandse migratie draagt nog maar weinig bij aan de groei.

Bevolkingsgroei en migratiestromen per landsdeel

Heden
2006-2010

Buitenlands migratiesaldo

Binnenlands migratiesaldo

Netto bevolkingsgroei

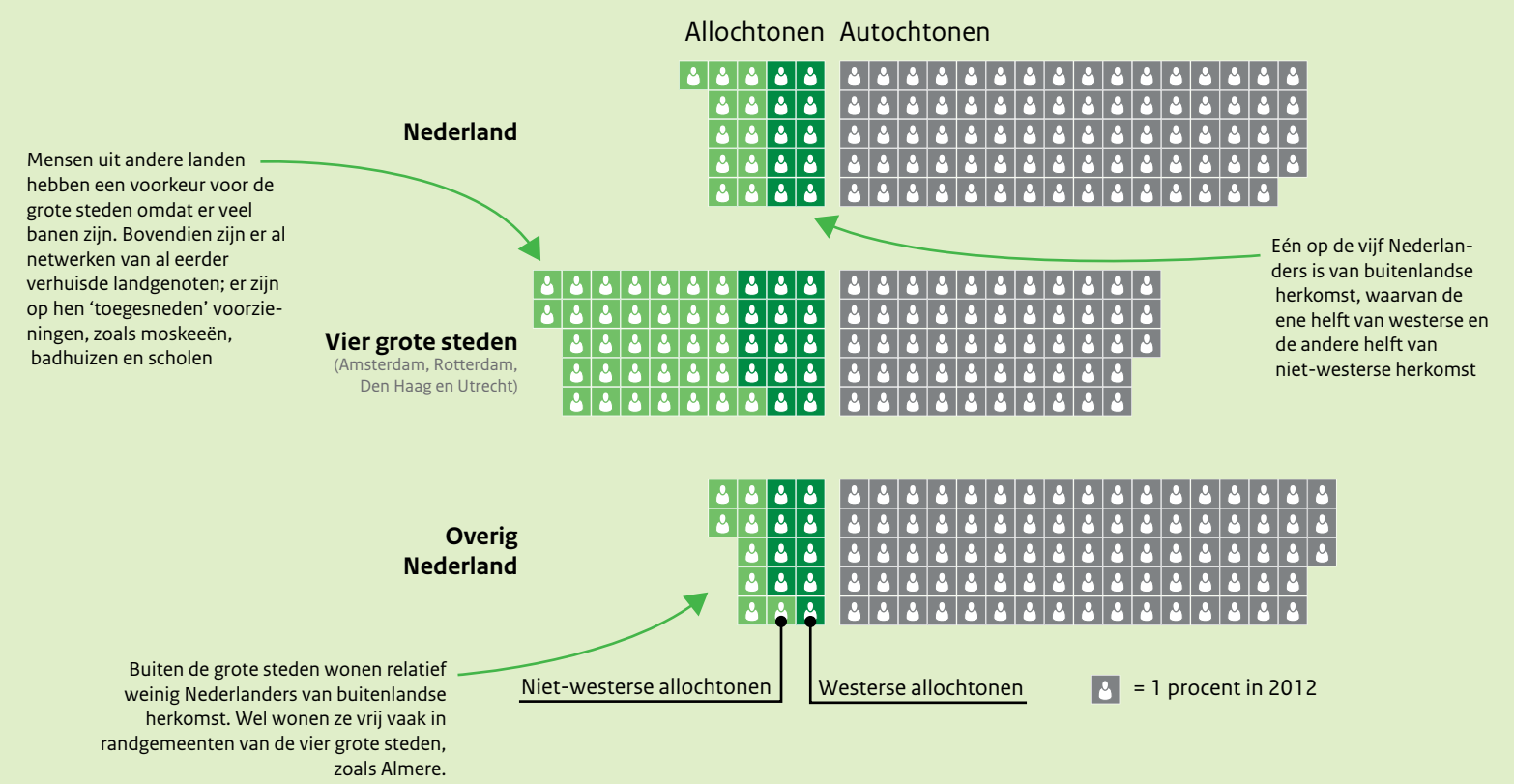
Migratie-saldo

Natuurlijke aanwas

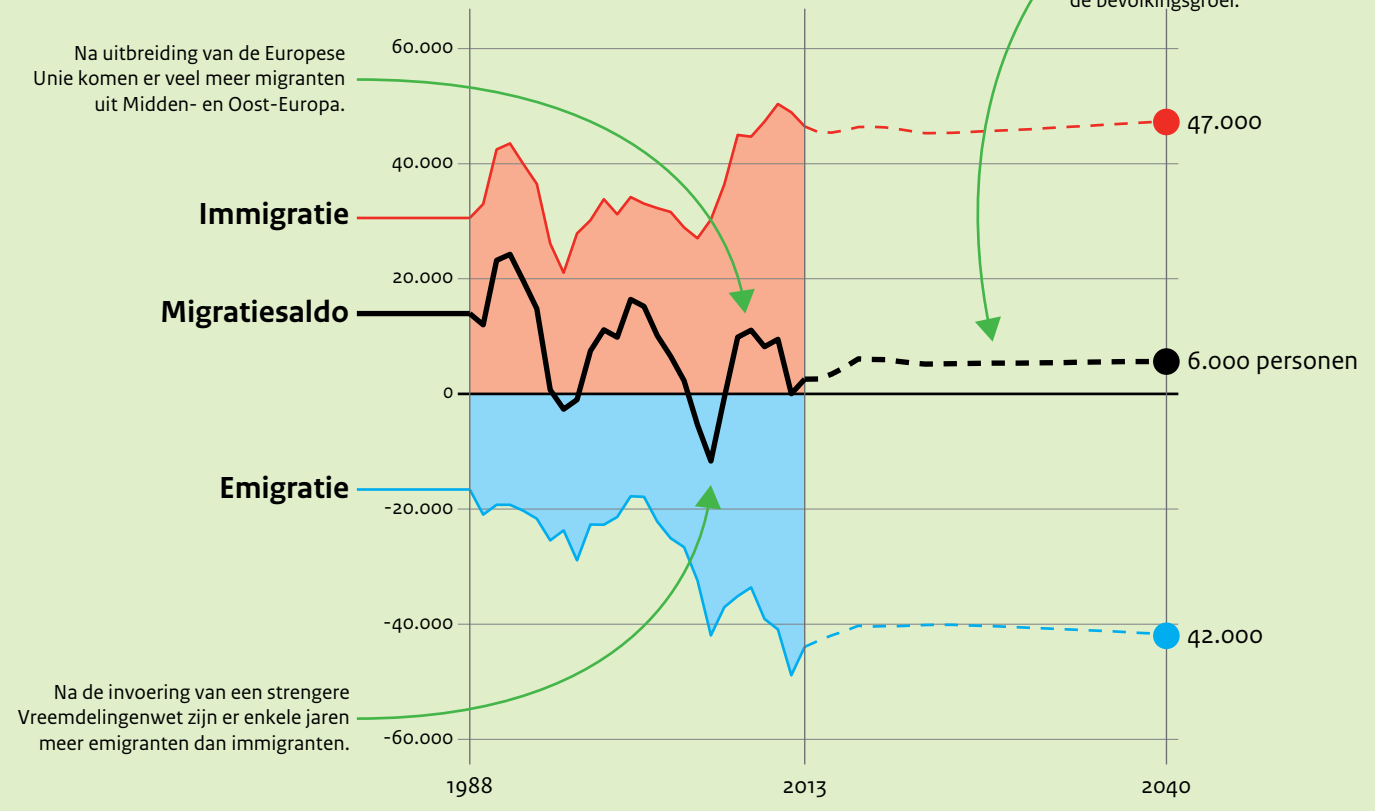
GROTE STEDEN TREKKEN IMMIGRANTEN

De bevolking van de Randstad vormt een bont gezelschap van mensen uit allerlei landen. Tegenwoordig wonen er in de vier grote steden bijna evenveel allochtonen als autochtonen. In de rest van Nederland zijn allochtonen in kleinere aantallen aanwezig. Nederland is al van oudsher een migrantenland. Het gros van de immigranten komt in de Randstad en dan vooral in de vier grote steden terecht. Al in de jaren zestig en zeventig kwamen hier

Nederlanders van buitenlandse herkomst wonen vooral in grote steden

Immigratie en emigratie in de vier grote steden
(Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht)

gastarbeiders uit Zuid-Europa, Turkije en Marokko. In de tweede helft van de jaren zeventig verhuisden veel Surinamers naar Nederland, toen Suriname onafhankelijk werd. In de jaren tachtig en negentig kwam de gezinshereniging op gang; de vrouwen van de gastarbeiders voegden zich bij hun echtgenoot, en kregen hier kinderen. Veel van deze kinderen gingen later in het herkomstland van hun ouders op zoek naar een partner. In de jaren negentig was

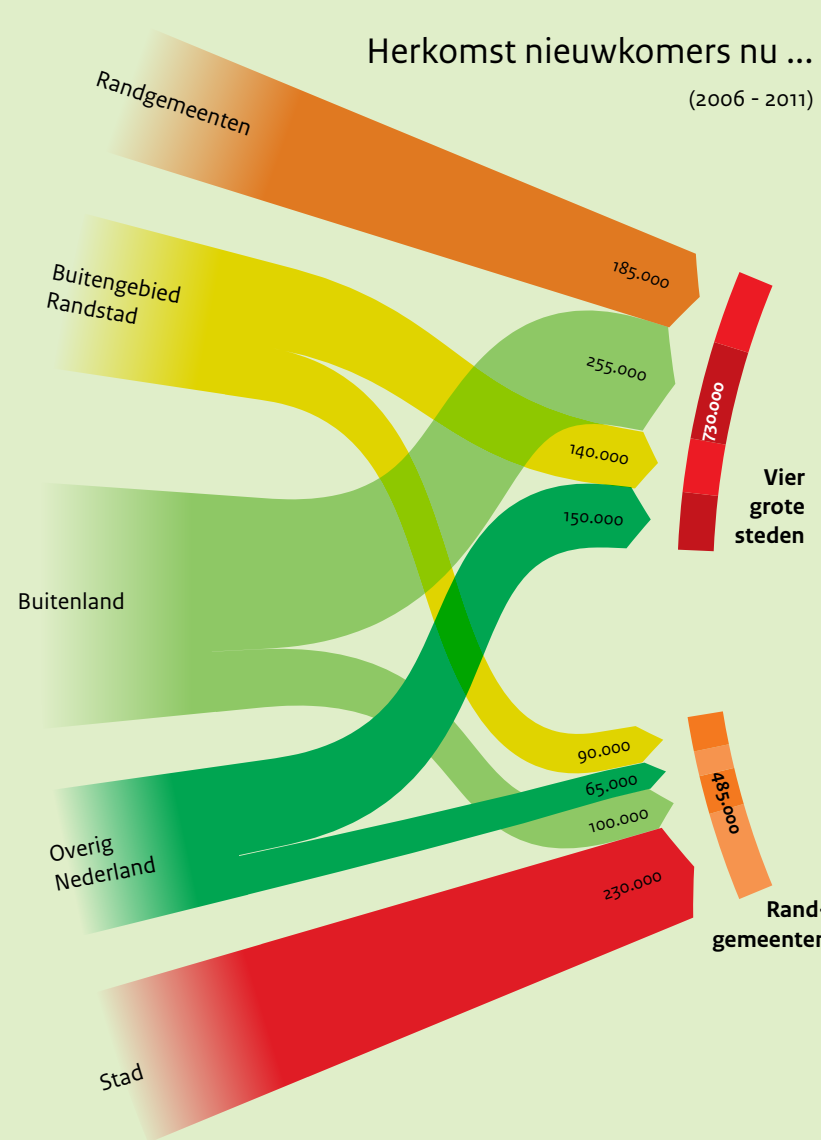
er ook een groeiende stroom asielzoekers uit voormalig Joegoslavië en diverse derdewereldlanden die door oorlogen en rampen werden getroffen. In het eerste decennium van deze eeuw kwamen er na de uitbreiding van de Europese Unie veel migranten uit Midden- en Oost-Europa (de zogenaamde MOE-landers). Het aantal immigranten dat naar de vier grote steden verhuisde, bleef sinds de jaren negentig onder de 40.000, maar kruipt

daar sinds een paar jaar weer bovenuit. Het aantal emigranten dat uit de vier grote steden vertrok, is de laatste jaren ook ongeveer 40.000. Naar verwachting blijven deze stromen in de toekomst ongeveer even groot. Dit resulteert jaarlijks in een paar duizend extra inwoners. Hiermee is de bijdrage van buitenlandse migratie aan de stedelijke bevolkingsgroei overigens van veel kleinere schaal dan de natuurlijke aanwas (meer geboorte dan sterfte).

NIEUWKOMERS IN STAD EN RAND

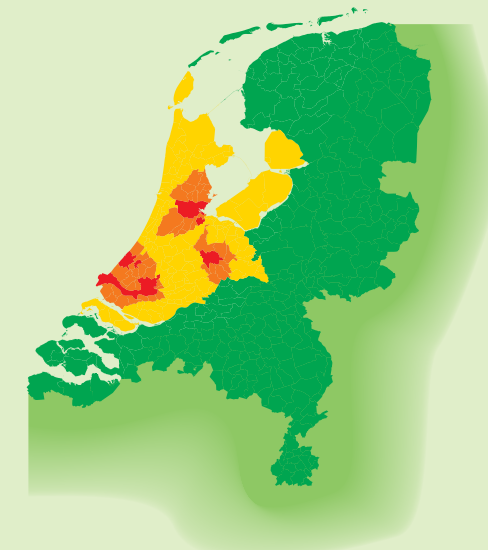
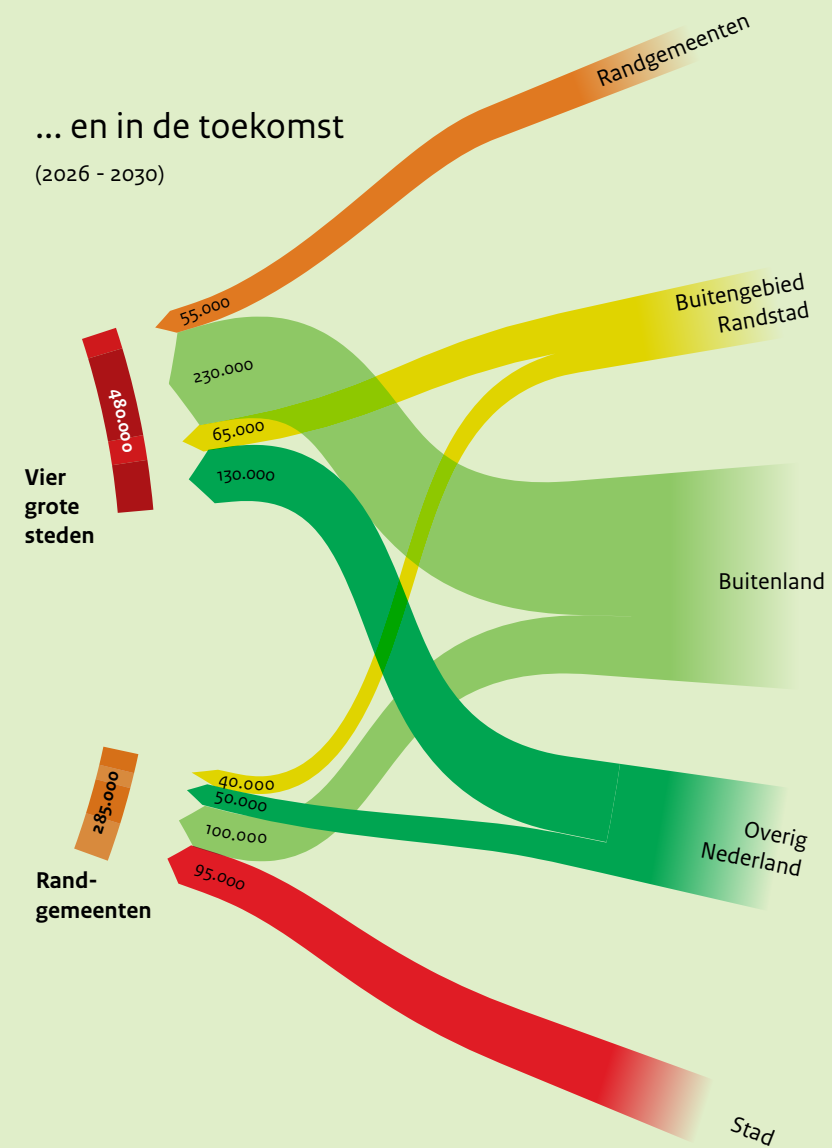
De vier grote steden van de Randstad waren de afgelopen jaren erg populair onder zowel binnenlandse als buitenlandse migranten. Een derde van de stroom mensen kwam uit het buitenland; in de grote stad lagen goede (baan)kansen en er was al een netwerk van eerder gevestigde landgenoten. Van de mensen die uit Nederland hier naartoe verhuisden, kwam het merendeel uit de omliggende randgemeenten. In het verleden trokken veel mensen juist weg uit de grote stad. Vooral veel jonge stellen trokken naar de randgemeenten, omdat het moeilijk was in de stad een eengezinswoning te bemachtigen en ze de stad geen geschikte omgeving vonden voor opgroeiende kinderen. Nu keert een grote stroom terug naar de stad; deels spijtoptanten en deels jongeren die het ouderlijk huis verlaten en in de grote stad gaan studeren of werken. Ook voor jongeren uit overig Nederland zijn studie en werk belangrijke redenen om in de Randstad te komen wonen. Ten slotte komen er nog mensen uit het 'buitengebied' van de Randstad (de Randstad minus de vier grote steden en haar randgemeenten); deze stroom is het kleinst. De randgemeenten rond de vier grote steden zijn veel minder in trek bij de buitenlandse migranten. Het netwerk van eerder gevestigde migranten is hier minder omvangrijk en ook de (baan)kansen zijn er minder groot.

Nieuwkomers trekken vooral naar de stad

... en in de toekomst

(2026 - 2030)

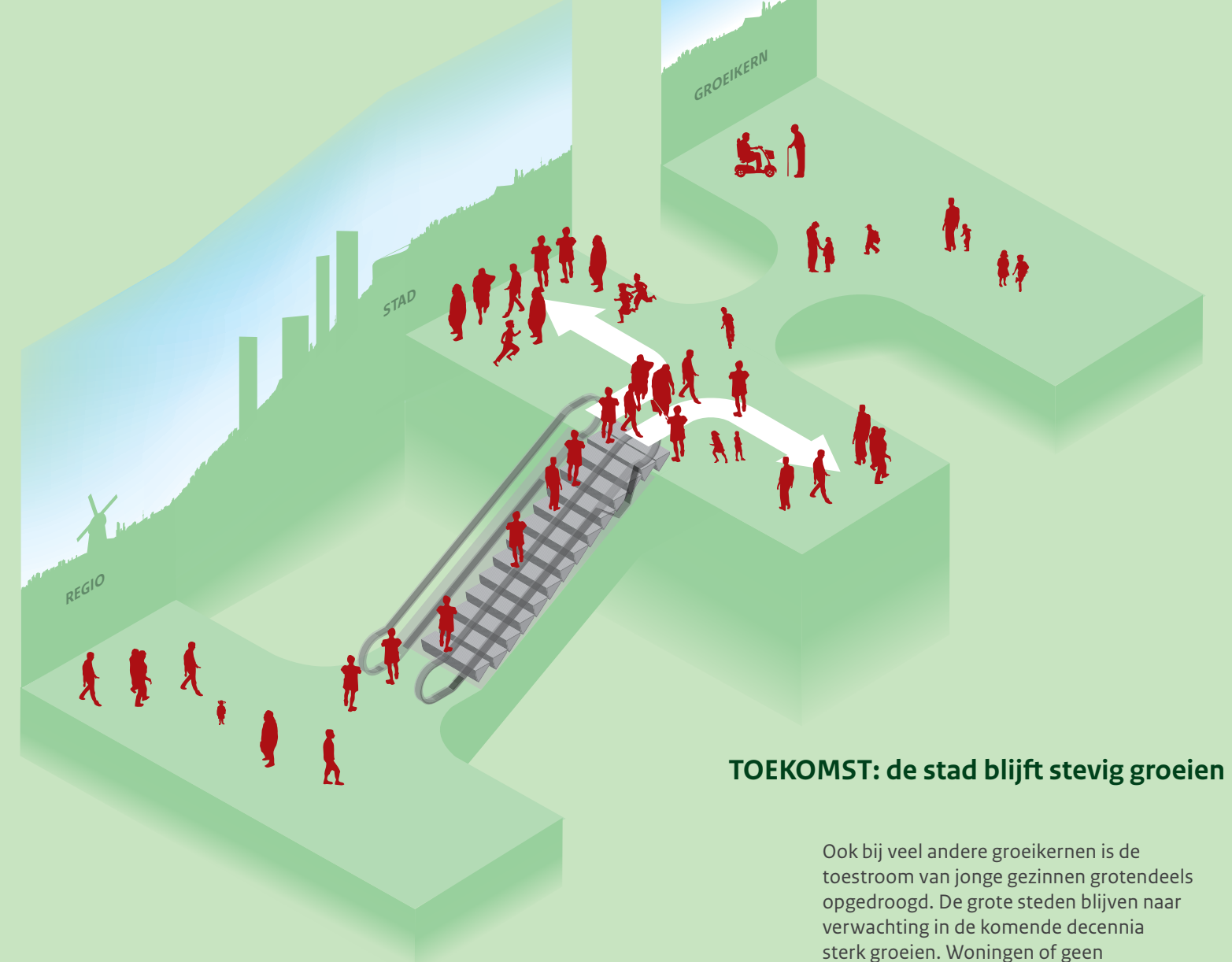
De randgemeenten groeien vooral door de komst van mensen uit de grote stad, meestal jonge gezinnen die hier gemakkelijk een eengezinswoning kunnen bemachtigen. Uit andere gemeenten binnen en buiten de Randstad komen maar kleine stromen migranten. In de toekomst blijven de grote steden erg in trek bij de buitenlandse migranten. De rol van de binnenlandse migranten is naar verwachting veel minder groot. Er komen weliswaar nog steeds veel mensen van buiten de Randstad (vooral jongeren), maar uit de randgemeenten en het buitengebied beduidend minder. De vergrijzing van de groeikernen rondom de grote steden speelt hierbij een rol; ouderen verhuizen nu eenmaal minder vaak dan jongeren. De migratiestromen naar de randgemeenten zijn in de toekomst ook veel minder groot, doordat hier minder mensen uit de grote steden en het buitengebied naartoe verhuizen. In de vier grote steden wordt nog veel gebouwd, waardoor de druk voor jonge gezinnen om te vertrekken afzwakt.

DE STAD ALS ROLTRAP

In 1992 bedacht de Britse wetenschapper A.J. Fielding de metafoer van 'de roltrap'. Hiermee beschreef hij het fenomeen van de trek van jongeren naar de stad om er te gaan studeren of de eerste stappen in hun carrière te zetten (de roltrap opstappen); die daarna hun positie op de arbeids- en woningmarkt verbeteren (met de roltrap omhoog); en uiteindelijk de stad verlaten en – vaak in het kader van gezinsvorming – naar een randgemeente of groeikern verhuizen (de roltrap afstappen).

Fieldings metafoer leent zich in de Nederlandse context uitstekend voor een beschrijving van de bevolkingsontwikkeling van de vier grote steden en diverse universiteitssteden (met Groningen voorop). Ook na 2008, de jaren van de economische crisis, blijven de grote steden en universiteitssteden met hun 'roltrapfunctie' een grote aantrekkingskracht uitoefenen op jongeren. Het 'afstappen van de roltrap' lijkt in de laatste jaren echter te stagneren; afgestudeerden trekken niet meer zo vaak weg,

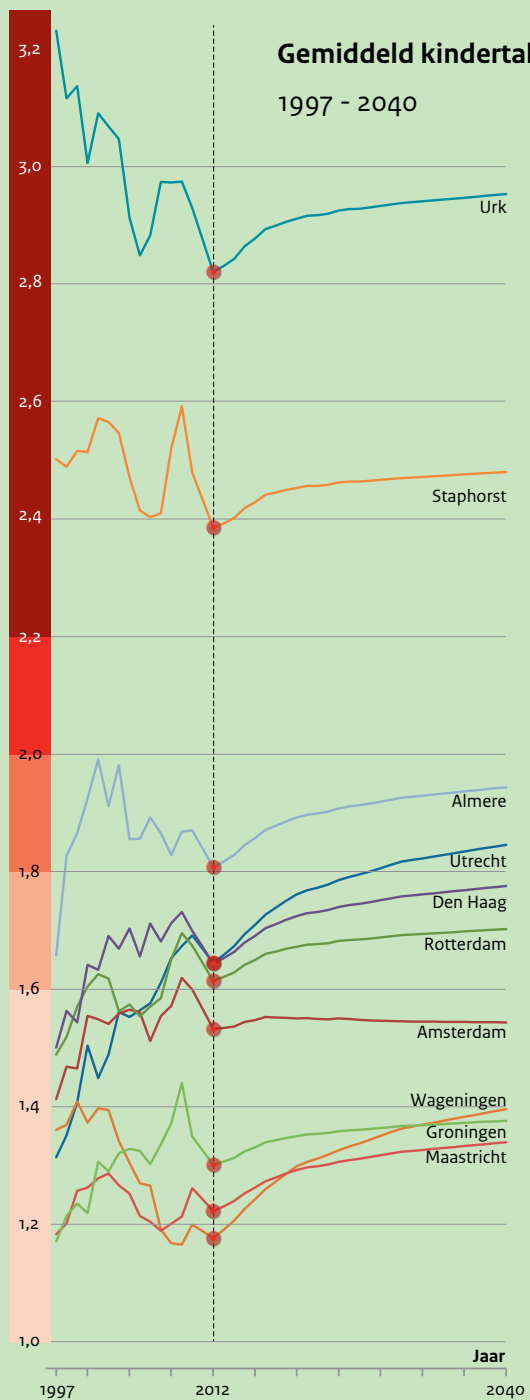
maar blijven wonen in de stad. Deze ontwikkeling hangt nauw samen met het lokale beleid om goed opgeleide en koopkrachtige jongeren te behouden voor de stad. Onderdeel van dit beleid zijn de herstructurering van oude woonwijken en de bouw van Vinex-wijken aan de rand van de stad; hier

zijn woningen gebouwd die ook voor gezinnen genoeg ruimte bieden. Doordat de stad populairder is geworden als woonplaats, wordt er minder verhuisd naar de omliggende groeikernen. Zo neemt de verhuisstroom van Amsterdam naar Almere al ruim tien jaar gestaag af.

Ook bij veel andere groeikernen is de toestroom van jonge gezinnen grotendeels opgedroogd. De grote steden blijven naar verwachting in de komende decennia sterk groeien. Woningen of geen woningen, de jongeren blijven komen; nieuwe woonvormen zoals (studenten)-containerwoningen nemen mede daardoor toe in populariteit. Daarnaast wordt er vaker samengewoond in hetzelfde pand, en wordt er nog een flink aantal woningen bij gebouwd. De groeikernen zijn grotendeels 'uitgegroeid'.

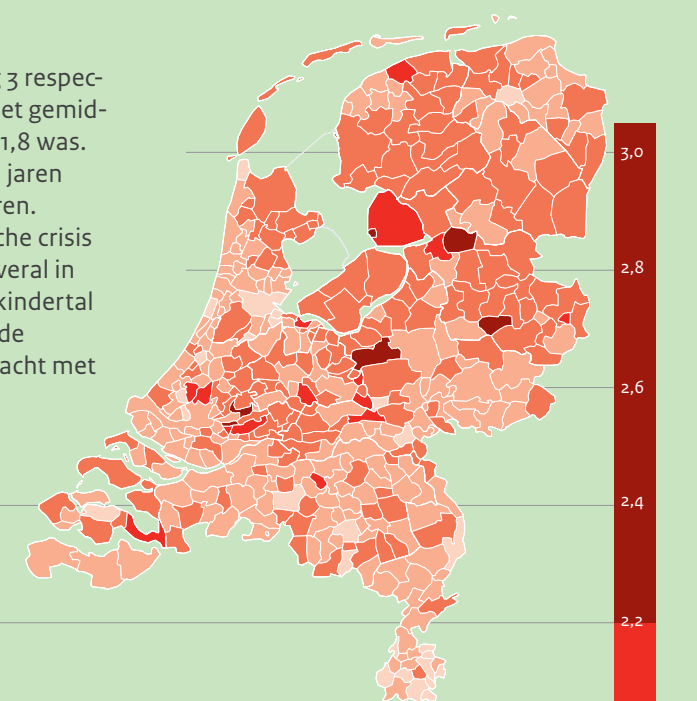
MEER KINDEREN IN DE STAD

Weinig geboortes in de stad, veel geboortes op het platteland. Dat was lange tijd het traditionele beeld. In de kleinere steden en op het platteland waren immers grote eengezinswoningen beschikbaar en veel (groen)voorzieningen voor kinderen. De grotere steden hadden minder ruimte, en bovendien, door criminaliteit en verkeersdruk, het imago geen geschikte omgeving te zijn voor opgroeiende kinderen. Hierdoor was de grote stad meer het domein van (alleenstaande) jongeren, die na het vinden van een partner en het opkomen van de kindwens vertrokken naar plaatsen in de omgeving. Dit traditionele beeld is duidelijk aan vervanging toe. Inmiddels is het geboortecijfer in de grote steden gestegen. De gezinnen die uit Marokko, Turkije en andere niet-westerse landen in de grote steden zijn neergestreken, zijn kinderrijker dan autochtone gezinnen. Bovendien bieden de stedelijke herstructurerings- en Vinex-wijken meer ruimte aan jonge gezinnen, die daardoor vaker besluiten in de stad te blijven wonen. Daardoor blijft het kindertal in de grote steden ook in de toekomst stabiel, of neemt het zelfs toe.

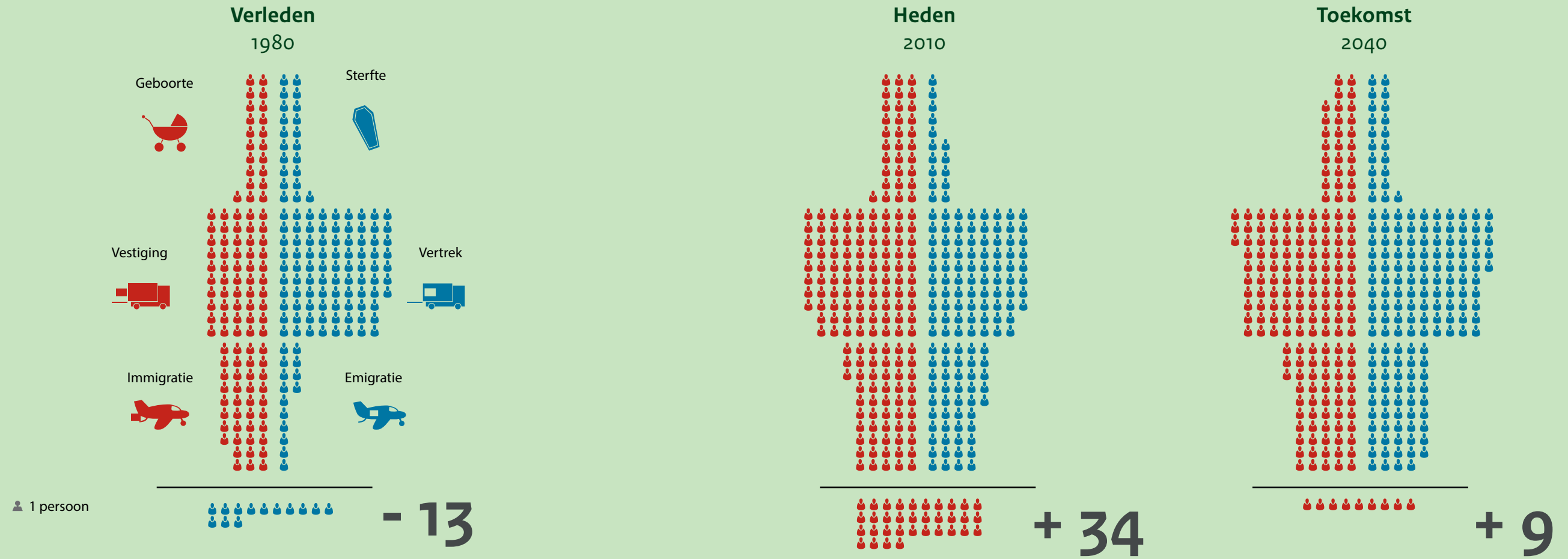

Plattelandsgemeenten zien juist veel jongeren vertrekken naar de grote stad en later niet meer terugkeren. Vooral in de krimpregio's is dit het geval. Overigens is de vruchtbaarheid niet overal op het platteland laag. Zo worden in de zogenoemde *bible belt* nog steeds relatief veel kinderen geboren. Hier wonen veel orthodox-gelovige mensen die nog hechten aan de passage uit de Bijbel van 'gaat heen en vermenigvuldigt u'. Vrouwen in Urk en Staphorst bijvoorbeeld,

kregen in 2010 gemiddeld nog 3 respectievelijk 2,5 kinderen, terwijl het gemiddelde in Nederland in dat jaar 1,8 was. Overigens zijn in de afgelopen jaren ineens minder kinderen geboren. Waarschijnlijk is de economische crisis de oorzaak daarvan; vrijwel overal in Nederland is het gemiddelde kindertal snel gedaald. Er wordt gezien de onzekere tijden nog even gewacht met het krijgen van kinderen.

OP EEN DAG IN AMSTERDAM

De stad Amsterdam dijt gestaag uit. Sinds de jaren negentig neemt het aantal inwoners toe en deze bevolkingsgroei zal zich doorzetten tot ver in de eenentwintigste eeuw. Amsterdam is niet altijd zo populair geweest. In 1980 vertrokken er dagelijks ongeveer 90 mensen en kwamen er 50 bij. Van die 90 emigreerden ongeveer 15 personen naar het buitenland, en van de 50 nieuwkomers kwamen er bijna 40 uit het buitenland.

Veel gezinnen vonden de woningen in de stad te klein en kozen voor een eengezinswoning in een van de zogenoemde groeikernen, zoals Alkmaar, Hoofddorp, Hoorn, Purmerend, Lelystad en Almere. Daarnaast trokken veel bedrijven en grote kantoren uit de stad, op zoek naar ruimte en beter bereikbare locaties. Het aantal geboortes en sterfgevallen was ongeveer even groot: dagelijks voor beide circa 20 personen. Per saldo liep het inwonertal van Amsterdam door het

vertrekoverschot toch terug; met dagelijks 13 personen. In de jaren negentig keerde het tij en werd de aantrekkingskracht van Amsterdam op zowel jongeren als gezinnen steeds groter. Buurten als de Jordaan werden populair bij hoogopgeleide en goed verdienende jongeren die niet veel ruimte nodig hadden en aangetrokken werden door de fraaie, historische woonomgeving met veel culturele voorzieningen. Nieuwe woonwijken werden gebouwd aan de

westkant en oostkant van de stad. Sinds 2000 verrijst in het IJmeer de geheel nieuwe wijk IJburg op aangeplempte eilanden. Door de aanleg van deze Vinx-locatie en doordat de hoogopgeleide jongeren in de historische binnenstad blijven wonen en een gezin stichten, vindt er momenteel een geboortegolfje plaats. Op een dag in 2010 werden er ongeveer 30 kinderen geboren, en waren er rond de 15 overlijdensgevallen. Niet alleen dit geboorteooverschot, ook de binnenlandse

migratie leverde een flinke bevolkingsgroei op. Dagelijks vestigden zich ongeveer 90 personen in Amsterdam, terwijl er bijna 80 weer vertrokken. Ten slotte was er een bevolkingsaanwas door de buitenlandse migratie: rond 55 immigranten tegen rond 45 emigrant. Door deze drie 'plussen' groeide de bevolking van Amsterdam met 34 personen per dag. Naar verwachting blijft de hoofdstad populair. Ook in de toekomst trekken jongeren naar Amsterdam en zullen velen

er blijven en een gezin stichten. Op een dag in 2040 overlijden er wat meer mensen dan in 2010 en worden er wat minder kinderen geboren. Vestiging en vertrek zullen dan ongeveer in evenwicht zijn en het aantal immigranten zal het aantal emigrant licht overtreffen. Dit resulteert in een dagelijkse groei van het inwonertal met nog 'maar' 9 personen. In 1980 telde Amsterdam 715.000 inwoners, tegen 790.000 in 2010. Voor 2040 wordt een bevolking van 925.000 verwacht.

BRONNEN

Data

In de infographics zijn de demografische cijfers voor de toekomst gebaseerd op de regionale bevolkings- en huishoudensprognose (2013) van het PBL en CBS. Zie: <http://www.pbl.nl/themasites/regionale-bevolkingsprognose>. De actuele en historische (demografische) cijfers zijn afkomstig van het CBS, en onder andere ontleend aan de elektronische database StatLine. Zie: <http://statline.cbs.nl>.

Literatuur

Boggelen, O. van, J. van Oijen & R. Lankhuijzen (2013), *Feiten over de elektrische fiets*, Utrecht: Fietsberaad.

Bruggeman, W. et al. (2013), *Deltascenario's voor 2050 en 2100. Nadere uitwerking 2012-2013*, Den Haag: Deltares.

Buitelaar, E., N. Sorel, F. Verwest, F. van Dongen & A. Bregman (2013), *Gebiedsontwikkeling en commerciële vastgoedmarkten. Een institutionele analyse van het (over)aanbod van winkels en kantoren*, Den Haag: PBL.

CBS & Ministerie van BZK (2012), *WoON 2012*, Den Haag: Ministerie van BZK.

CBS & Ministerie van IenM (2003), *OVG Onderzoek Verplaatsingsgedrag 1987, 1995, 2003*, Den Haag: CBS.

CBS & Rijkswaterstaat (2012), *OVIN Het Onderzoek Verplaatsingen in Nederland 2010, 2011, 2012*, Den Haag: CBS.

Daalhuizen, F., H. van Amsterdam & C. Huisman (2013), 'Tekort aan verzorgers voor ouderen', *Economisch Statistische Berichten* 98 (4672): 686-689.

Daalhuizen, F., P. Peeters & F. van Dam (2013), 'Actief oud', *Agora* 29 (3): 8-11.

Dam, F. van & H. Hilbers (2013), *Vergrijzing, verplaatsingsgedrag en mobiliteit*, Den Haag: PBL.

Dam, F. van, F. Daalhuizen, C. de Groot, M. van Middelkoop & P. Peeters (2013), *Vergrijzing en ruimte: gevolgen voor de woningmarkt, vrijetijdsbesteding, mobiliteit en regionale economie*, Den Haag: PBL.

Groot, C. de, F. van Dam & F. Daalhuizen (2013), *Vergrijzing en woningmarkt*, Den Haag: PBL.

Huisman, C., A. de Jong, C. van Duin & L. Stoeldraijer (2013), *Regionale prognose 2013-2040*.

Vier grote gemeenten blijven sterke bevolkingstrekkers, Den Haag: CBS/PBL.

Interprovinciale Gemeenschappelijke Beheerorganisatie (Gbo) (2013), *Risicokaart Nederland*, Den Haag: IPO/ Ministerie van BZK & Ministerie van IenM.

KIM (2013), *Mobiliteitsbalans 2013*, Den Haag: Ministerie van I en M.

Middelkoop, M. van (2014), *Energiebesparing: voor wie loont dat? Onderzoek naar de betaalbaarheid van energie en energiebesparing voor huishoudens*, Den Haag: PBL.

PBL, i.s.m. CPB (2013), *Welvaart en Leefomgeving. Horizonscan*, Den Haag: PBL.

Ritsema van Eck, J., F. van Dam, C. de Groot & A. de Jong (2013), *Demografische ontwikkelingen 2010-2040. Ruimtelijke effecten en regionale diversiteit*, Den Haag: PBL.

Stichting LISA (2012), *LISA vestigingen- en werkgelegenheidsregister*, Enschede: Stichting LISA.

Verwest, F. (2013), *Demographic change in the Netherlands. Strategies for resilient labour markets*, Chapter 2, Paris: OECD.

COLOFON

Auteurs Andries de Jong
Femke Daalhuizen

Met dank aan De auteurs danken een groot aantal PBL-collega's voor de levering van cijfers, kritische opmerkingen en adviezen. Speciale dank gaat uit naar Corina Huisman, Bart Rijken en Dorien Manting.

Vormgeving en infographics Beeldredactie PBL
Frédéric Ruys (Vizualism)

Eindredactie en productie Uitgeverij PBL

Vormgeving en lay-out Textcetera, Den Haag

Druk Drukkerij Wilco, Amersfoort

© PBL
(Planbureau voor de
Leefomgeving)
Den Haag, 2014

ISBN 978-94-91506-77-2
PBL-publicatienummer 1174

www.pbl.nl